

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΥ, ΣΠΥΡΟΣ ΚΟΣΜΙΔΗΣ,
ΗΛΙΑΣ ΝΤΙΝΑΣ, ΛΕΟΝ ΣΑΛΤΙΕΛ

ΑΝΤΙ- ΣΗΜΙΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΣΗΜΕΡΑ

ΕΚΦΑΝΣΕΙΣ, ΑΙΤΙΑ ΚΑΙ
ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2019

○ **ΑΝΤΙ-
ΣΗΜΙΤΙΣΜΟΣ**
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΣΗΜΕΡΑ

ΕΚΦΑΝΣΕΙΣ, ΑΙΤΙΑ ΚΑΙ
ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ

■■■ **HEINRICH BÖLL STIFTUNG**
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
Ελλάδα

ΙΔΡΥΜΑ ΧΑΪΝΡΙΧ ΜΠΕΛ ΕΛΛΑΔΑΣ

Αριστοτέλους 3, 546 24 Θεσσαλονίκη
T +30 2310 282829, F +30 2310 282832
E info@gr.boell.org, N www.gr.boell.org

Υπεύθυνη έκδοσης:
Όλγα Δρόσου

2η ΕΚΔΟΣΗ: ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2019
ISBN: 978-614-84649-2-6

ΣΤΗΝ ΠΑΡΟΥΣΑ ΕΚΔΟΣΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΤΗΚΑΝ:

Συγγραφή κειμένων:

Γιώργος Αντωνίου, Σπύρος Κοσμίδης, Ηλίας Ντίνας,
Λεόν Σαλτιέλ

Γλωσσική επιμέλεια:

Δέσποινα Δ. Λάμπρου

Σχεδιασμός / Σελιδοποίηση:

Χριστόφορος Αδάμ – www.artdirector.gr

Εκτύπωση / Βιβλιοδεσία:

Paperggraph

Οι απόψεις που διατυπώνονται στο παρόν κείμενο είναι των συγγραφέων και δεν εκφράζουν κατ' ανάγκη την άποψη του εκδότη.

Διατίθεται ηλεκτρονικά στο www.gr.boell.org
Για παραγγελίες απευθυνθείτε στο info@gr.boell.org

A Δ Ε Ι Α C R E A T I V E C O M M O N S

Το έργο με τίτλο **Ο ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΣΗΜΕΡΑ** των συγγραφέων Γιώργου Αντωνίου, Σπύρου Κοσμίδη, Ηλία Ντίνα, Λεόν Σαλτιέλ και με εκδότη το Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ Ελλάδα διατίθεται με την άδεια Creative Commons – Αναφορά δημιουργού – Μη εμπορική χρήση – Παρόμοια διανομή 4.0 Διεθνές.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΥ, ΣΠΥΡΟΣ ΚΟΣΜΙΔΗΣ,
ΗΛΙΑΣ ΝΤΙΝΑΣ, ΛΕΟΝ ΣΑΛΤΙΕΛ

○ **ΑΝΤΙ-
ΣΗΜΙΤΙΣΜΟΣ**
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΣΗΜΕΡΑ

ΕΚΦΑΝΣΕΙΣ, ΑΙΤΙΑ ΚΑΙ
ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2019

...ΔΕΙΞΕ
...ΑΛΛΗΘΕΙΑ
...ΤΑΙ ΑΥΤΟ

...ΤΟ
...ΚΑΜΑΤΑ
...ΤΟΥ ΣΥΓΚΛΟΝΙΣΜΟΥ
...ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΚΟΣΜΟ

...ΕΝΘΕΤΟ
...ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ
...ΜΑΧΗΣ ΓΙΑ
...ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ

...ΑΜΥΓΔΑΛΟΜΕΣΙΤΕΣ

...Κ.Ι.Ε. ΠΡΟΣ ΕΛΛΗΝΕΣ ΓΕΡΜΑΝΕΣ:
...ΑΠΟΜΑΚΡΥΝΘΕΙΤΕ
...ΑΠ' ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ
...ΜΕΤΑ ΤΙΣ 15 ΗΜΕΡΕΣ

...ΕΣΧΑΤΟ ΦΡΟΥΡΟΙ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ:
...Η ΕΛΛΑΔΑ
...ΟΜΗΡΟΣ
...ΣΙΩΝΙΣΤΩΝ

...ΤΖΙΠΗΣ
...ΠΑΝΟΥΣΗΣ
...ΤΡΟΙΚΑ
...CLUB
...ΕΝΑΡΧΗ 22/2/13
...0005 ΠΕΙΡΑΙΩΣ 198

...Η ΤΡΑΠΕΖΑ
...ΤΩΝ
...ΑΠΟΚΡΟΚΡΑΤΩΝ
...ΟΙ ΡΟΥΣΙΑΙ
...ΠΡΟ ΤΗΣ ΑΝΑΡΧΙΑΣ

...ΑΝΤΙΡΑΣΕΙΣ
...ΝΟΜΟΣΧΕΔΙΟ:
...ΤΙΟΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ
...ΟΜΟΚΑΤΟΜΑΤΩΝ
...ΑΣΜΙΑ...

...ΦΑΣΙΣΜΟΣ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ
...ΜΟΝΟΝ Η ΛΟΓΙΚΗ ΤΗΣ
...ΣΚΟΤΩΝΕΙΣ,
...ΕΙΝΑΙ ΚΥΡΙΩΣ ΝΑ
...ΣΚΟΤΩΝΕΙΣ ΤΗ
...ΛΟΓΙΚΗ...

...ΔΑΥΙΔ ΣΤΟ ΠΕΤΟ ΟΡΚΙΣΤΗ

...ΤΙ ΠΕΡΙΜΕΝΕΙΣ
...ΔΗΛΑΔΗ, ΟΤΑΝ ΚΑΝΕΙΣ
...ΜΟΝΟΜΕΡΕΙΣ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ
...ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΙΟΥΔΑ, ΝΑ
...ΜΗ ΣΕ ΣΤΑΥΡΩΣΟΥΝ;

...ΠΡΟΔΕΥΣΕ
...Ο ΦΑΣΙΣΜΟΣ! ΕΓΙΝΕ
...ΝΕΟΦΙΛΕΛΥΘΕΡΟΣ...

...ΚΟΥΡΑΓΙΟ,
...ΠΑΛΙΑ! ΟΠΟΥ ΝΑ'ΝΑΙ
...ΒΡΑΙΝΩΜΕ ΑΠ' ΤΟ
...ΤΩΝΕΝ!

...ΠΕΡΝΑ ΜΕΣΑ
...ΓΙΑ ΝΑ ΟΣΚΑΝΩΘΕΙ
...Η ΣΥΜΦΩΝΙΑ-ΑΝΑΞΑ,
...ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

...ΑΝ ΟΥΣΤΩΣΟΝ ΤΟ
...ΝΤΑΧΑΥ, ΝΑ ΤΡΑΝΕ
...ΣΤΟ ΑΟΥΣΒΙΤΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	10
1. Το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο του αντισημιτισμού στην Ελλάδα σήμερα	12
1.1. Ο ορισμός του αντισημιτισμού	12
1.2. Ο αντισημιτισμός στην ελληνική κοινωνία	14
1.2.1. Πολιτική και αντισημιτισμός	15
1.2.2. Εκκλησία και αντισημιτισμός	18
1.2.3. Αντισημιτισμός στα μέσα ενημέρωσης	19
2. Εμπειρική έρευνα του αντισημιτισμού στην ελληνική κοινή γνώμη	22
2.1. Εμπειρικά αποτελέσματα στην κοινή γνώμη	22
2.2. Δημογραφικά χαρακτηριστικά του αντισημιτισμού	28
2.3. Ιδεολογία και αντισημιτισμός	30
2.4. Θεωρίες συνωμοσίας και αντισημιτισμός	36
2.5. Παιδεία και αντισημιτισμός	37
2.6. Θυματοποίηση και αντισημιτισμός	41
3. Προτάσεις για την αντιμετώπιση του αντισημιτισμού στην Ελλάδα	43
4. Παραρτήματα	48
4.1. Ενδεικτική βιβλιογραφία	48
4.2. Βιογραφικά συγγραφέων	50
5. Executive Summary	51

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η έννοια του αντισημιτισμού χαρακτηρίζει όλες τις ιστορικές εκφάνσεις του φαινομένου της εκθρότητας ενάντια στους Εβραίους. Ο όρος αυτός καθιερώθηκε στα τέλη του 19ου αιώνα, ενώ το φαινόμενο του αντιουδαϊσμού προϋπάρχει από πολύ παλαιότερα και ανάγεται στην αρχαιότητα. Εντούτοις θα ήταν λάθος να μιλάμε για μια «αιώνια εκθρότητα προς τους Εβραίους» που αντιμετωπίζονται ως ξένοι ή διαφορετικοί σε όλες τις ιστορικές περιόδους, διότι η εκθρότητα αυτή προσλαμβάνει διαφορετικές μορφές, εκφράσεις και πρακτικές αποκλεισμού, μίσους και διακρίσεων. Η επικαλούμενη, πάντως, ξενότητα ή διαφορετικότητα των Εβραίων δεν οφειλόταν σε χαρακτηριστικά γνωρίσματα για τα οποία ευθύνονται οι ίδιοι. Πολύ περισσότερο, πρόκειται κυρίως για χαρακτηριστικά που τους αποδίδονται και έχουν στόχο τη δημιουργία ενός συλλογικού «εμείς» μιας νοητής κοινότητας. Είναι χαρακτηριστικό ότι ενώ πολλοί Εβραίοι, οι οποίοι ζούσαν στις ευρωπαϊκές χώρες, επιδίωκαν συνειδητά την αφομοίωσή τους στις κοινωνίες που ζούσαν, ακριβώς για να απωλέσουν το στίγμα της διαφορετικότητας, στοχοποιήθηκαν και υπέστησαν διακρίσεις με αποκορύφωμα την εξόντωσή τους από τους Ναζί στο Ολοκαύτωμα.

Με την αποδόμηση των μεγάλων αυτοκρατοριών και την ίδρυση των εθνικών κρατών, που ξεκίνησε στα τέλη του 18ου αιώνα, παρατηρούνται δύο αμφίρροπες τάσεις στις ευρωπαϊκές κοινωνίες: αφενός η αυξημένη προσπάθεια των ανθρώπων εβραϊκού θρησκευύματος να ενσωματωθούν στις κοινωνίες που ζούσαν και, αφετέρου, ο αυξανόμενος κοινωνικός τους αποκλεισμός. Οι Εβραίοι δεν θεωρούνται απλά πολίτες που ανήκουν σε μια άλλη εθνοτική ή θρησκευτική ομάδα και σταδιακά μπορούν να ενσωματωθούν στο νέο εθνικό κράτος, όπως συνέβη με τις περισσότερες μειονότητες που δημιουργήθηκαν με τη χάραξη των νέων εθνικών συνόρων. Δεν θεωρούνται δηλαδή Γερμανοί, Έλληνες, Γάλλοι, Πολωνοί, αλλά ανεξάρτητα από τον βαθμό της κοινωνικής τους ενσωμάτωσης, και μόνο επειδή έχουν μια άλλη θρησκεία, θεωρούνται ότι ανήκουν και σε έναν άλλο λαό, στον εβραϊκό. Γι' αυτό τον λόγο δεν τους αναγνωρίζεται η ίδια αφοσίωση και εθνική συνείδηση προς το κράτος στο οποίο ζουν. Σύμφωνα με την αντίληψη αυτή, εκπροσωπούν το πρότυπο της μη εθνικής συνείδησης και ταυτότητας, με αποτέλεσμα, καθώς δεν έχουν δικό τους κράτος-πατρίδα, να είναι υποχρεωμένοι να είναι κατ' εξοχήν κοσμοπολίτες. Ο αντισημιτισμός άρα δεν είναι ταυτόσημος με την ξενοφοβία, αν και τα δύο φαινόμενα αποτυπώνονται σε προκαταλήψεις, στερεότυπα και διακρίσεις απέναντι σε άτομα και ομάδες.

Η έκδοση της έρευνας για τον αντισημιτισμό στην Ελλάδα του 21ου αιώνα βασίζεται στη διαπίστωση ότι ο αντισημιτισμός «μετά το Άουσβιτς» δεν έχει εξαλειφθεί ούτε στην Ελλάδα ούτε στην Ευρώπη, αλλά αντίθετα αυξάνεται. Δεν εκδηλώνεται, ίσως, πλέον τόσο ανοιχτά και δεν επιχειρεί να τεκμηριώσει με δήθεν επιστημονικό τρόπο ρατσιστικές αντιλήψεις και προκαταλήψεις, αλλά εκφράζεται είτε ως συναίσθημα, προκατάληψη, στερεότυπο ή καχυποψία, είτε ακόμη και με βίαιο τρόπο. Γι' αυτό και η διερεύνηση του αντισημιτισμού για πολλά χρόνια αρκέστηκε στην έρευνα των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων, έχοντας στόχο την αποκάλυψη της «λανθασμένης συνείδησης». Έτσι δεν λάμβανε συχνά υπόψη ότι ο αντισημιτισμός,

εκτός από τις παγιωμένες αντιλήψεις, περιλαμβάνει και μια παράμετρο στο επίπεδο του φαντασιακού, η οποία λειτουργεί καθοριστικά για τη στοχοποίηση και τον αποκλεισμό των Εβραίων προς την κατεύθυνση της συγκρότησης της εκάστοτε συλλογικής εθνικής ταυτότητας. Αυτό επιβεβαιώνεται και εμπειρικά από το γεγονός ότι το φαινόμενο του αντισημιτισμού παρατηρείται ακόμη και όταν ο αριθμός των Εβραίων συμπολιτών σε μια χώρα μειώνεται, μια τάση που παρατηρείται τις τελευταίες δεκαετίες πολύ έντονα στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, αλλά και σε μικρότερο βαθμό στη Δυτική Ευρώπη. Έρευνες καταγράφουν την αύξηση των εκδηλώσεων αντισημιτισμού τα τελευταία χρόνια στην Ευρώπη, παρ' όλη την ολοένα μειούμενη παρουσία πολιτών εβραϊκού θρησκευματος – από 9,5 εκατομμύρια το 1939, σε 3,8 εκατομμύρια το 1945 μετά τον πόλεμο και το Ολοκαύτωμα, και το 2010 σε 1,4 εκατομμύρια. Σε έρευνα που δημοσίευσε το 2015 ο έγκυρος Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (FRA) καταγράφει ότι ένας στους τέσσερις Εβραίους στην Ευρώπη έχει βιώσει τους τελευταίους 12 μήνες αντισημιτικές ρητορικές ακόμη και φυσική βία.¹ Τα ανησυχητικά αυτά ευρήματα επιβεβαιώνονται και από τα στοιχεία της έρευνας της αμερικανικής οργάνωσης κατά της δυσφήμισης των Εβραίων Anti-Defamation League (ADL), η οποία διεξήχθη σε 100 χώρες σε όλο τον κόσμο και περιλαμβάνει και την Ελλάδα, όπως παρατίθεται και στην παρούσα έκθεση. Τα στοιχεία αυτά αποδεικνύουν ότι οι προκαταλήψεις απέναντι στους Εβραίους δεν προϋπάρχουν εν γένει, αλλά καλλιεργούνται και αναπαράγονται. Σε αυτό μπορεί να συμβάλλουν και έρευνες γνώμης που μετρούν και καταγράφουν με μια συγκεκριμένη μεθοδολογία και ερωτήματα τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις κοινωνικών ομάδων. Αυτή η σχέση θα πρέπει να διερευνηθεί από την ερευνητική κοινότητα, ώστε τα αποτελέσματα αυτών των ερευνών να είναι αξιόπιστα και αδιαμφισβήτητα.

Το Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ είναι ένα γερμανικό πολιτικό ίδρυμα, του οποίου η ύπαρξη οφείλεται στο αμερικανικό πρόγραμμα της δημοκρατικής αναδιαπαιδαγώγησης (re-education) που εισήγαγαν στη Γερμανία οι συμμαχικές δυνάμεις μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Η ενασχόληση του Ιδρύματος με το πρόβλημα του αντισημιτισμού και εν γένει του ρατσισμού και των διακρίσεων αποσκοπεί κυρίως στη διερεύνηση των πολιτικών και πρακτικών για την αντιμετώπιση αυτών των φαινομένων.²

Η πεποίθηση ότι το Ολοκαύτωμα αποτελεί ένα χωρίς προηγούμενο έγκλημα κατά της ανθρωπότητας είναι στη σημερινή Γερμανία ευρέως αποδεκτή. Αλλά δεν πρόκειται μόνο για ένα ζήτημα που αφορά στην ευθύνη του γερμανικού λαού. Σε όλη την Ευρώπη έχουν γίνει φρικτοί πόλεμοι και εγκλήματα με αμέτρητα θύματα. Στο τέλος όλων αυτών των εχθροπραξιών, υπήρξε μια συμφωνία συμφιλίωσης με την υπόσχεση πως τα διαπραχθέντα θα συγχωρεθούν αμοιβαία και θα παραγραφούν, προς χάριν της ειρηνικής συνύπαρξης. Το Ολοκαύτωμα όμως, η χωρίς προηγούμενο συστηματική εξόντωση των Εβραίων σε ολόκληρη την Ευρώπη, δεν πρέπει να παραγραφεί και να ξεχαστεί, γιατί δεν πρέπει να επαναληφθεί ποτέ.

¹ Η έρευνα «Antisemitism, Overview of data available in the European Union 2004–2014» καταγράφει τις εμπειρίες Εβραίων πολιτών σε 8 ευρωπαϊκές χώρες, οι οποίες συγκεντρώνουν το 90% των Εβραίων πολιτών στην Ευρώπη. Κέντρα αντισημιτικών εκδηλώσεων εντοπίζονται κυρίως στην Ουγγαρία, το Βέλγιο και τη Γερμανία, με μικρότερα ποσοστά ακολουθούν η Γαλλία και η Ιταλία, ενώ στο Ηνωμένο Βασίλειο, τη Σουηδία και τη Λιθουανία τα ποσοστά είναι χαμηλότερα του μέσου όρου. Η Ελλάδα δεν περιλαμβάνεται στις 8 χώρες στις οποίες διεξήχθη η έρευνα αυτή. http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2015-antisemitism-update_en.pdf

² Βλ. Γαζάκης, Συρρή, Τάκης (2014).

Με το τέλος του πολέμου και υπό την επίδραση του ειδικότερου των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, η διεθνής κοινότητα, σε μια σπάνια για τα σημερινά δεδομένα σύμπνοια, έβγαλε τα συμπεράσματά της και συμφώνησε στην αναγκαιότητα της προστασίας των πολιτών απέναντι στο κράτος ψηφίζοντας την Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του ΟΗΕ το 1948. Με αυτή θεσμοθετείται στο άρθρο 14 για πρώτη φορά το ατομικό δικαίωμα στη χορήγηση ασύλου. Λίγα χρόνια αργότερα, το 1951, ψηφίζεται η Σύμβαση για το Καθεστώς των Προσφύγων στη Γενεύη, η οποία αποτελεί μέχρι σήμερα το βασικό νομικό κείμενο που ορίζει ποιος θεωρείται πρόσφυγας, τα δικαιώματα των ατόμων στην οποία χορηγείται άσυλο, καθώς και τις αρμοδιότητες των εθνών που χορηγούν άσυλο.

Ως εκ τούτου, ο αγώνας κατά του αντισημιτισμού και του ρατσισμού αποτελεί και σήμερα έναν αγώνα αρχών για την προάσπιση των βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, για το δικαίωμα στο άσυλο και για μια ανοιχτή, αλληλέγγυα, περιεκτική, κοσμοπολίτικη κοινωνία, η οποία θα είναι πρόθυμη να αναγνωρίσει το δικαίωμα κάθε ανθρώπου για σεβασμό και αποδοχή της διαφορετικότητάς του.

Όλγα Δρόσου

Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ Ελλάδα

Δεκέμβριος 2016

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ³

Μέχρι πρόσφατα, η συζήτηση γύρω από το θέμα του αντισημιτισμού στην Ελλάδα ήταν μάλλον περιορισμένου ενδιαφέροντος και διεξαγόταν μεταξύ μικρών ομάδων επιστημόνων και μικρού τμήματος της κοινωνίας των πολιτών. Δημόσιος διάλογος προέκυπτε, κάποιες φορές, με αφορμή αντισημιτικές ρητορικές (π.χ. διαδηλώσεις με συνθήματα κατά των Εβραίων) ή βιαιότητες, όπως επιθέσεις και βανδαλισμούς σε θρησκευτικά εβραϊκά μνημεία, νεκροταφεία ή κοινωνικούς χώρους συναθροίσεων (συναγωγές, γραφεία κ.ά.).

Παρά το γεγονός ότι οι επιθέσεις και οι βανδαλισμοί αυτοί προέρχονταν από συγκεκριμένες πολιτικές ομάδες, χαρακτηρίζονταν δημόσια ως φαινόμενο «ακράιου» πολιτικού εξτρεμισμού, ο οποίος είναι εκτός της ελληνικής πολιτικής και πολιτισμικής νοοτροπίας. Ακόμη και οι εβραϊκές κοινότητες απέφευγαν πολύ συχνά να καταγγείλουν δημόσια αυτά τα φαινόμενα, φοβούμενες μάλλον τη δυσπαρέσχεια της ελληνικής κοινής γνώμης και την πυροδότηση νέων κυμάτων αντιεβραϊσμού.

Το πρώτο σοβαρό κώλυμα για μια δημόσια συζήτηση περί των αιτιών του αντισημιτισμού και κυρίως των μέτρων και πολιτικών που πρέπει να εφαρμοσθούν για την αντιμετώπισή του είναι η ανεπαρκής συστηματική καταγραφή αξιόπιστων στατιστικών στοιχείων που συνθέτουν την εικόνα του φαινομένου στην Ελλάδα. Το κενό αυτό καλύφθηκε από τις συστηματικές εκδόσεις κειμένων ξένων στοχαστών, όπως ο Πιέρ-Αντρέ Ταγκιέφ⁴, στην ελληνική γλώσσα, αλλά κυρίως από μια σειρά ερευνών της κοινής γνώμης που διεξήχθησαν τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας.

Μια πρόσφατη παγκόσμια έρευνα της οργάνωσης Anti-Defamation League (ADL) μεταξύ 100 χωρών⁵ έθεσε σειρά ερωτήσεων ποικίλου περιεχομένου, προκειμένου να καταγράψει την έκταση του φαινομένου σε ένα δείγμα 53.000 ατόμων. Η έρευνα συγκέντρωσε μεν τα φώτα της δημοσιότητας, αλλά συγχρόνως υπέστη και κριτική, τόσο για την αντικειμενικότητά της, αφού η ADL δεν αποτελεί έναν ουδέτερο παρατηρητή, αλλά διαθέτει σαφή πολιτική ατζέντα υπέρ της καταπολέμησης του αντισημιτισμού, όσο και για την αξιοπιστία της μεθοδολογίας της. Σε ό,τι αφορά την Ελλάδα, τα αποτελέσματα που προέκυψαν είναι τρομακτικά: Το 69% των Ελλήνων πολιτών διακατέχεται από αντισημιτικά αισθήματα, όταν ο μέσος όρος στη Δυτική Ευρώπη βρίσκεται στο 24% και στην Ανατολική στο 34%. Σημειώνεται ότι επανάληψη της έρευνας της ADL τον επόμενο χρόνο έδωσε παρόμοια αποτελέσματα.

³ Οι συγγραφείς ευχαριστούν τους Γαβριέλλα Ετμεκτσόγλου, Ιωάννη Στυλιανίδη και Ανδρέα Τάκη για τις κριτικές παρατηρήσεις τους. Ειδικές ευχαριστίες στον αν. καθηγητή Ανδρέα Πανταζόπουλο για την πολύτιμη και πολύπλευρη στήριξη που παρείχε.

⁴ Taguieff Pierre-André (2011).

⁵ ADL (Ιούλιος 2013-Φεβρουάριος 2014), <http://global100.adl.org>

Ταυτόχρονα, μια ομάδα τεσσάρων ανεξάρτητων ερευνητών, αποτελούμενη από τους συγγραφείς της παρούσας έκθεσης, διεξήγαγε δύο ειδικά σχεδιασμένες έρευνες κοινής γνώμης στην Ελλάδα, προκειμένου να καταγράψει αλλά και να ερμηνεύσει το φαινόμενο. Παρά το γεγονός ότι υπήρχε υποψία για την έκταση του φαινομένου τουλάχιστον στον βαθμό που είχε καταγραφεί σποραδικά σε προηγούμενες έρευνες⁶, τα ευρήματα για τις περί Εβραίων αντιλήψεις της ελληνικής κοινωνίας ξεπέρασαν τις πλέον απαισιόδοξες προβλέψεις.

Η παρούσα έκθεση παρουσιάζει τα αποτελέσματα των ερευνών που διεξήγαγαν οι ερευνητές με συνακόλουθο σχολιασμό των πορισμάτων τους και καταλήγει σε συγκεκριμένες προτάσεις προς όλους τους εμπλεκόμενους θεσμούς και φορείς για μέτρα και πολιτικές που συμβάλλουν στην αντιμετώπιση του φαινομένου. Αρχικά εστιάζουμε στις προσπάθειες ορισμού του αντισημιτισμού σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ένα δύσκολο εγχείρημα, όπως αποδείχθηκε. Ακολούθως, θα παρουσιάσουμε δειγματοληπτικά και θα σχολιάσουμε εκφάνσεις του αντισημιτισμού στη δημόσια ζωή της ελληνικής κοινωνίας, επικεντρώνοντας σε τομείς όπως η πολιτική, η Εκκλησία, τα μέσα ενημέρωσης και κοινωνικής δικτύωσης.

⁶ Αδημοσίευτη έρευνα του Παναγιώτη Δημητρά στο Perdurant (1995), σποραδικές ερωτήσεις σε ευρωβαρόμετρα, μεμονωμένες ερωτήσεις σε έρευνες κοινής γνώμης, κ.ά.

1. ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΣΗΜΕΡΑ

1.1. ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΣΜΟΥ

Επίσημος και κοινά αποδεκτός, χωρίς αμφισβήτηση, ορισμός του αντισημιτισμού δεν υφίσταται. Μια απλή ερμηνεία είναι η δυσμενής διάκριση, η προκατάληψη ή το μίσος εναντίον των Εβραίων. Η επιστημονική και πολιτική συζήτηση γύρω από τον ορισμό του αντισημιτισμού διαρκεί αρκετές δεκαετίες και έχει οδηγήσει στη διατύπωση αρκετών διαφορετικών εκδοχών του όρου.

Για να αντιληφθεί κανείς τη δυσκολία ορισμού του φαινομένου, αρκεί να σημειωθεί ότι το 2005 το Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο Φαινομένων Ρατσισμού και Ξενοφοβίας (European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia – EUMC), προπομπός του μετέπειτα Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (European Union Agency for Fundamental Rights – FRA), έδωσε στη δημοσιότητα για πρώτη φορά τον ακόλουθο λειτουργικό ορισμό (working definition) του αντισημιτισμού:

Αντισημιτισμός είναι μια ορισμένη αντίληψη περί των Εβραίων, που μπορεί να εκφραστεί ως μίσος εναντίον τους. Οι προφορικές και φυσικές εκδηλώσεις του αντισημιτισμού στοχεύουν κατά Εβραίων ή μη Εβραίων ατόμων και/ή της ιδιοκτησίας τους, των θεσμών της εβραϊκής κοινότητας και θρησκευτικών κτιρίων.⁷

Τον βασικό αυτό ορισμό ακολουθούσε η πρόταση:

Επιπροσθέτως, παρόμοιες εκδηλώσεις μπορούν επίσης να στοχεύουν κατά του Κράτους του Ισραήλ, νοουμένου ως εβραϊκής συλλογικής οντότητας.

Στη συνέχεια, το σημαντικό αυτό κείμενο ορίζει μεταξύ άλλων ως αντισημιτισμό την απόδοση συλλογικής ευθύνης στους απανταχού Εβραίους για πράξεις και πολιτικές του κράτους του Ισραήλ, καθώς και τον παραλληλισμό της σύγχρονης πολιτικής του Ισραήλ με τους Ναζί (φαινόμενο το οποίο ονομάστηκε ως «νέος αντισημιτισμός»). Ταυτόχρονα επισημαίνει ότι η θεμιτή κριτική απέναντι στο Ισραήλ δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να θεωρηθεί αντισημιτισμός. Το 2013, η FRA αναγκάστηκε να αποσύρει τον ορισμό λόγω των ισχυρών αντιδράσεων που προκάλεσε η τοποθέτησή της αυτή. Η νέα υπεύθυνη για την καταπολέμηση του αντισημιτισμού,

⁷ <http://www.antisem.eu/projects/eumc-working-definition-of-antisemitism>

Καταρίνα φον Σνούρμπαϊν (Katharina von Schnurbein), που ορίστηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή τον Δεκέμβριο του 2015, εξήγγειλε μια νέα πρωτοβουλία ορισμού του φαινομένου στο προσεχές διάστημα.

Παρ' όλα αυτά, την άνοιξη του 2016, η ολομέλεια της Διεθνούς Συμμαχίας για τη Μνήμη του Ολοκαυτώματος (International Holocaust Remembrance Alliance – IHRA), ενός διακρατικού οργανισμού με 31 κράτη-μέλη, στον οποίο συμμετέχει και η Ελλάδα, με σκοπό την προώθηση της εκπαίδευσης, της μνήμης και της έρευνας σχετικά με το Ολοκαύτωμα των Εβραίων, υιοθέτησε τον αποσυρθέντα λειτουργικό ορισμό.⁸

Μέρος του προβλήματος για τον ορισμό του αντισημιτισμού αποτελεί το γεγονός ότι το φαινόμενο αυτό στη διάρκεια της ιστορίας, αρχαίας και σύγχρονης, λαμβάνει διαφορετικές, αλλά και αλληλένδετες μορφές. Μπορεί να έχει θρησκευτικά, πολιτικά, πολιτισμικά, φυλετικά ή οικονομικά κίνητρα και ανάλογη έκφραση. Η παραδοσιακή αντιπάθεια και, συχνά το μίσος για το άλλο θρήσκευμα δημιούργησε αυτό που σήμερα ονομάζουν οι ερευνητές «εβραιοφοβία», μια παραδοσιακή, προνεωτερική αντιεβραϊκότητα, η οποία στηριζόταν εξίσου σε ανορθολογικές δοξασίες και στην εξυπηρέτηση οικονομικών και κοινωνικών αναγκών.

Σε σχετικές επιστημονικές συζητήσεις, ο όρος «αντισημιτισμός» θεωρείται ότι καλύπτει μέρος μόνο του φαινομένου το οποίο περιγράφει. Ο αντισημιτισμός εμφανίζεται ως όρος στη νεότερη ιστορία και συνδέεται με τη σύγχρονη, «κοσμική» αντιπάθεια και αντίδραση στην οικονομική και πολιτική δραστηριοποίηση των Εβραίων, στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών εθνικισμών αλλά και της παρουσίας του σιωνισμού,⁹ ως βασικού ιδεολογικού ρεύματος εντός των εβραϊκών κοινοτήτων της διασποράς. Συνεπώς, ο ορισμός αυτός στερεί το ιστορικό βάθος στην έννοια του αντισημιτισμού, παρότι η τελευταία αντλεί συστηματικά επιχειρήματα από τις παραδοσιακού χαρακτήρα εβραιοφοβικές εκδηλώσεις των ευρωπαϊκών κυρίως κοινωνιών.

Σύμφωνα με τον πλέον έγκυρο μελετητή του φαινομένου, Πιερ-Αντρέ Ταγκιέφ (Pierre-André Taguieff), ο αντισημιτισμός προέκυψε ως έννοια και αντίληψη από τότε που ο αντιεβραϊσμός έπαψε να θεωρείται θρησκευτικής μόνο προέλευσης φαινόμενο και απέκτησε έναν ψευδοεπιστημονικό, φυλετικό χαρακτήρα.¹⁰ Έκτοτε, η σύνδεση των Εβραίων απανταχού της γης με τα σύγχρονα δεινά της ανθρωπότητας, όπως για παράδειγμα την «παγκόσμια συνωμοσία», έδωσε αρμονικά με τους παραδοσιακούς μύθους και τις δοξασίες, όπως για παράδειγμα με τον «τελετουργικό φόνο».¹¹

Ο αντισημιτισμός ανά τους αιώνες διέθετε φυλετικά και θρησκευτικά χαρακτηριστικά τα οποία αποκτούσαν διαφορετικές εκφάνσεις κατά τη διάρκεια διαφόρων ιστορικών γεγονότων, οικονομικών ανταγωνισμών και περιόδων κρίσεων. Στις μέρες μας, όπως παρατηρεί ο Α. Πανταζόπουλος, «Ο αντισημιτισμός άλλαξε. Από φυλετικός έγινε "ισραηλόφοβος", "αντισιωνιστικός».¹² Παρατηρείται δηλαδή το φαινόμενο της «νέας εβραιοφοβίας», όπου ο μοντέρνος αντισημιτισμός δεν περιορίζεται μόνο σε στερεότυπα και επιθέσεις εναντίον του «Εβραίου» ως ατόμου, αλλά λαμβάνει και τη μορφή μιας μονοδιάστατης κριτικής κατά του Κράτους του

⁸ Ο ορισμός του IHRA στα ελληνικά εδώ: <http://bit.ly/2khcMNF>

⁹ Ο σιωνισμός είναι το ιδεολογικό κίνημα του τέλους του 19ου αιώνα για τη δημιουργία εβραϊκού έθνους-κράτους, στα πρότυπα των ευρωπαϊκών εθνών-κρατών.

¹⁰ Βλ. και Λίποβατς (2012).

¹¹ Τελετουργικός φόνος είναι ο διαδοσμένος σε πολλές χώρες μύθος ότι οι Εβραίοι φονεύουν παιδιά για την πραγματοποίηση θρησκευτικών τελετών και εθίμων. Η ενεργοποίηση τέτοιων φημών συχνά κατέληγε στις «συκοφαντίες του αίματος», σε πογκρόμ αγανακτισμένων Χριστιανών εις βάρος εβραϊκών πληθυσμών σε διάφορες πόλεις της Ευρώπης και της Ανατολικής Μεσογείου.

¹² Πανταζόπουλος (2012: 80).

Ισραήλ ως εκφραστή της εβραϊκής συλλογικότητας, με αφορμή το παλαιστινιακό ζήτημα. Οι λεπτές διαχωριστικές γραμμές στο τι συνιστά αποδεκτή κριτική στο εν λόγω ζήτημα συντελούν στην υπερπολιτικοποίηση όλων των σχετικών συζητήσεων. Πρόσφατα στις ΗΠΑ, η ψήφιση του Νόμου περί Επίγνωσης του Αντισημιτισμού (Anti-Semitism Awareness Act) προξένησε ζωηρές αντιδράσεις από μεγάλο μέρος εβραϊκών φοιτητικών συλλόγων και καθηγητών ως πράξη που στρέφεται άμεσα εναντίον της ελευθερίας της έκφρασης στα πανεπιστήμια.¹³

1.2. Ο ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ – ΟΨΕΙΣ ΕΝΟΣ ΠΟΛΥΔΙΑΣΤΑΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ

Σύμφωνα με στοιχεία της ελληνικής στατιστικής υπηρεσίας, σήμερα ζουν στην Ελλάδα περί τους 5.000 Έλληνες και Ελληνίδες εβραϊκού θρησκευματος, εκ των οποίων περίπου 3.000 κατοικούν στην Αθήνα, 1.300 στη Θεσσαλονίκη και περί τους 700 στην υπόλοιπη Ελλάδα. Σημειωτέον ότι πριν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, και ειδικότερα το 1939, ο εβραϊκός πληθυσμός στην ελληνική επικράτεια αριθμούσε 73.000 άτομα, εκ των οποίων 65.000 Έλληνες Εβραίοι αφανίστηκαν. Επομένως, σώθηκαν μόνο 8.000 Έλληνες συμπολίτες μας.¹⁴

Σε πρόσφατη παρέμβαση του Παναγιώτη Δημητρά στο *The Books Journal*, αναφέρεται η καταγραφή 45 περιστατικών αντισημιτικής λεκτικής και φυσικής βίας στο διάστημα 2000-2015 στην Ελλάδα, ένα καθόλου ευκαταφρόνητο νούμερο.¹⁵ Αντίστοιχα, έντονη ανησυχία εκφράζει και η Γενική Γραμματεία Θρησκευμάτων του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, η οποία στην έκθεση του 2015 σημειώνει ότι:

Άξιο προβληματισμού είναι το γεγονός ότι, ενώ ο πληθυσμός των Ελλήνων Εβραίων αποτελεί το 0,05% του συνολικού πληθυσμού, το 3% των περιστατικών του έτους 2015, σύμφωνα και με τα συγκεντρωτικά στοιχεία [...] αφορά τα θρησκευτικά τους μνημεία και σύμβολα και συνδέεται άμεσα με τον αντισημιτισμό, δηλαδή με συγκεκριμένα κίνητρα και ιδεολογίες οι οποίες οδήγησαν στο Ολοκαύτωμα και τη δολοφονία 6 εκατομμυρίων συνανθρώπων μας.¹⁶

Παρότι περιστατικά βίας προς Εβραίους πολίτες σπανίζουν τα τελευταία χρόνια, ο αντισημιτισμός στη σύγχρονη Ελλάδα λαμβάνει πολλαπλές εκφάνσεις και συναντάται σε όλους τους τομείς της δημόσιας ζωής. Όπως έχει αναλύσει ο καθηγητής Ανδρέας Πανταζόπουλος σχετικά με τα χαρακτηριστικά του αντισημιτισμού στην Ελλάδα, η ελληνική εβραιοφοβία, σε αντίθεση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, εκδηλώνεται επίσημα, χωρίς κανένα ταμπού, ως ιδεολογική εβραιοφοβία που προέρχεται από ένα τμήμα της ελληνικής Ορθοδοξίας, ως θεσμική εβραιοφοβία που αφορά στο κράτος (θεσμούς και πολιτικούς), και ως εβραιοφοβία που πηγάζει από την κοινωνία των πολιτών (ελίτ διανοουμένων, κοινή γνώμη κλπ.).

¹³ Για μια θετική αποτίμηση βλ. <http://www.adl.org/anti-semitism/united-states/c/the-anti-semitism-awareness-act-2016.html> ενώ για μια κριτική αποτίμηση βλ. <http://www.latimes.com/opinion/op-ed/la-oe-jackson-anti-semitism-awareness-act-20161206-story.html>

¹⁴ Βλ. πίνακα «Jewish Population in Europe bz 1939 and Jewish Fatalities in the Holocaust» στο Friedman (2011: 8).

¹⁵ Τα στοιχεία διαθέσιμα στο: <https://goo.gl/mitcq4>

¹⁶ Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, *Έκθεση 2015, Περιστατικά εις βάρος χώρων θρησκευτικής σημασίας στην Ελλάδα*, <http://www.minedu.gov.gr/publications/docs2016/ek8esi.pdf>

Σκοπός της παρούσας έκθεσης δεν είναι η διεξοδική καταγραφή περιστατικών ή δηλώσεων αντισημιτικού περιεχομένου που παραδοσιακά συναντάμε στην ελληνική κοινωνία. Ενδεικτικά μόνο, παραθέτουμε κάποια χαρακτηριστικά διείσδυσης αντισημιτικού λόγου και πράξεων σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής και πολιτικής ζωής της χώρας.

1.2.1. Πολιτική και αντισημιτισμός

Στην ευρεία διασπορά αντισημιτικών απόψεων συμβάλλει το σύνολο του πολιτικού φάσματος, όπως προκύπτει και από τα πορίσματα της εμπειρικής έρευνας που παρουσιάζονται παρακάτω. Αν και μια αναλυτική παρουσίαση τέτοιων συμβάντων εντός του Κοινοβουλίου και της ελληνικής πολιτικής ζωής θα απαιτούσε μια ξεχωριστή έρευνα, αρκετά πρόσφατα γεγονότα αποδεικνύουν αυτή την πραγματικότητα, η οποία συχνά εκκινεί από κακόβουλες ή άστοχες χρήσεις και καταχρήσεις των σχετικών όρων.

Παρόμοια χαρακτηριστικά εντοπίζονται στην υπόθεση που διαδραματίστηκε πρόσφατα στην Καβάλα. Η προγραμματισμένη για τις 17 Μαΐου 2015 τελετή αποκάλυψης του μνημείου του Ολοκαυτώματος των Εβραίων της Καβάλας ματαιώθηκε μετά από άρνηση της δημάρχου, επικαλούμενης λόγους «αισθητικής» σχετικά με τα σύμβολα του μνημείου. Η δήμαρχος, στηριζόμενη από τον τοπικό μητροπολίτη και το μεγαλύτερο κομμάτι του δημοτικού συμβουλίου, απαίτησε τη σμίκρυνση του άστρου του Δαβίδ και την επανατοποθέτησή του στο κάτω μέρος του μνημείου. Μετά από σφοδρές αντιδράσεις (μέσα και έξω από την Ελλάδα) η δήμαρχος υπαναχώρησε και το μνημείο αποκαλύφθηκε στις 7 Ιουνίου, για να ακολουθήσει μετά από λίγες μέρες η πρώτη από τις βεβηλώσεις του με μπογιά και γκράφιτι στους δρόμους της πόλης με σύνθημα «Εβραίοι, φονιάδες των λαών».¹⁷ Παρά την ατμόσφαιρα κατευνασμού της έντασης, στα εγκαίνια, ο εκπρόσωπος της κυβέρνησης Π. Σγουρίδης, στην επίσημη ομιλία του συνέκρινε το Ολοκαύτωμα με τον αποκλεισμό της Γάζας, την τουρκική κατοχή της Κύπρου και τον οικονομικό πόλεμο των δανειστών της χώρας, ενώ στην καταληκτική φράση υπονόησε ότι το Ισραήλ διαπράττει γενοκτονία, καθώς «πολλές φορές οι ρόλοι αλλάζουν και τα θύματα γίνονται θύτες ή αντιστρόφως».¹⁸ Και στις δύο αυτές περιπτώσεις, η έμπρακτη αντισημιτική στάση υπαγορεύθηκε από τις τοπικές αρχές και ελίτ, οι οποίες πυροδότησαν αισθήματα μίσους για τη συμβολική, έστω, εβραϊκή παρουσία στις πόλεις τους.

Από τα πολιτικά κόμματα που αντιπροσωπεύονται στην ελληνική Βουλή, αδιαμφισβήτητα, την πρώτη θέση κατέχει η Χρυσή Αυγή με τη ρατσιστική, αντισημιτική και ξενοφοβική φρασεολογία της. Εντός της Βουλής οι εκπρόσωποί της έχουν αρνηθεί δημόσια το Ολοκαύτωμα,¹⁹ προωθούν θεωρίες συνωμοσίας με επίκεντρο τους Εβραίους, έχουν αναγνώσει κομμάτια από την αντισημιτική πλαστογραφία *Τα Πρωτόκολλα των Σοφών της Σιών*²⁰ και μεταξύ πολλών άλλων μιλάνε για εβραϊκή πλουτοκρατία και τραπεζίτες όπως ο Τζέικομπ Ρότσαιλντ (Jacob Rothschild). Ηγετικά στελέχη του κόμματος έχουν τεθεί ενώπιον της ελληνικής δικαιοσύνης ως μέλη εγκληματικής οργάνωσης υπεύθυνης για τη δολοφονία του Παύλου Φύσσα, μουσικού αριστερών πεποιθήσεων και για βίαιες επιθέσεις κατά μεταναστών και μεταναστριών. Παρόμοιο δείγμα αποτελεί το γεγονός ότι με αφορμή την επίσκεψη του διευθυντή της Αμερικανικής Εβραϊκής Επιτροπής, Ντέιβιντ Χάρις (David Harris), η Χρυσή Αυγή δήλωνε ότι η

¹⁷ <http://tvxs.gr/news/ellada/bebilosan-mnimeio-olokaytomatos-stin-kabala>

¹⁸ <http://sgouridis.gr/?s=%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%BA%CE%B1%CF%8D%CF%84%CF%89%CE%BC%CE%B1>

¹⁹ Για παράδειγμα ο Η. Κασιδιάρης εντός του Ελληνικού Κοινοβουλίου τον Ιούνιο του 2013.

²⁰ Βλ. σχετικά Ψαράς (2015).

επίσκεψη αυτή αποσκοπούσε στην επαύξηση της εβραϊκής επιρροής στα ελληνικά πολιτικά ζητήματα, «ώστε να διαφυλαχθούν τα συμφέροντα των διεθνών τοκογλύφων». Ο αντισημιτισμός της Χρυσής Αυγής, αλλά και των λοιπών νεοναζιστικών οργανώσεων, αποτελεί την πλέον προσβλητική, κραυγαλέα και ακραία μορφή αντισημιτικού λόγου αλλά και πράξεων, καθώς βεβηλώσεις εβραϊκών μνημείων, συναγωγών και νεκροταφείων με σβάστικες είναι συχνά φαινόμενα.²¹ Παρ' όλα αυτά, σύμφωνα με αδημοσίευτες αναφορές, ακόμη και στον λόγο της Χρυσής Αυγής διακρίνεται μια μετατόπιση προς τη ρητορική του αντισιωνισμού και την επίκληση γνωστών στερεοτύπων, όπως του Σάυλοκ, με σκοπό την προσέλκυση ευρύτερων μαζών στις απόψεις της.

Παραμένοντας στη δεξιά πολιτική πτέρυγα, στο κόμμα των Ανεξάρτητων Ελλήνων (ΑΝΕΛ), κομμάτι του σημερινού κυβερνητικού συνασπισμού, σημειώνονται αρκετές αντισημιτικές δηλώσεις στο παθητικό του, κυρίως μέσω αναφορών σε υποτιθέμενες συνωμοσιολογικού χαρακτήρα επεμβάσεις των διεθνών οικονομικών κέντρων εναντίον της Ελλάδας. Ο πρόεδρος τους, Πάνος Καμμένος, είχε ισχυρισθεί στις 15 Δεκεμβρίου 2014 ότι οι Εβραίοι (ανάμεσα σε άλλες θρησκευτικές και κοινωνικές ομάδες) δεν φορολογούνται. Έκτοτε, έχει ισχυρισθεί ότι καταδικάζει τον αντισημιτισμό. Ένας άλλος από τους βουλευτές των ΑΝΕΛ, ο Δημήτρης Καμμένος, ο οποίος είχε διοριστεί ως υφυπουργός Μεταφορών στην κυβέρνηση του Σεπτεμβρίου του 2015, παρέμεινε λιγότερο από 24 ώρες στη θέση του μετά την αποκάλυψη αντισημιτικών σχολίων αναρτημένων στην προσωπική του ιστοσελίδα. Εκεί, έκανε σύγκριση της σύγχρονης γερμανικής πολιτικής προς την Ελλάδα με το Ολοκαύτωμα, ενώ παράλληλα αναφερόταν και σε εβραϊκές επιθέσεις εναντίον των Ελλήνων. Η ημέρα ανάρτησης των σχολίων αυτών συνέπιπτε με την ιερότερη εβραϊκή θρησκευτική εορτή του Γιομ Κιπούρ.

Στο κόμμα της Νέας Δημοκρατίας, προβληματικές δηλώσεις έχουν διατυπωθεί από βουλευτές προερχόμενους από τον Λαϊκό Ορθόδοξο Συναγερμό (ΛΑΟΣ) του Γιώργου Καρατζαφέρη. Πολιτικοί όπως ο Μάκης Βορίδης, ο Άδωνις Γεωργιάδης και ο Αθανάσιος Πλεύρης (γιος του Κωνσταντίνου Πλεύρη, συγγραφέα του αντισημιτικού τόμου χιλίων σελίδων *Εβραίοι: Όλη η Αλήθεια* και δικηγόρος στη δίκη του πατέρα του), έχουν εκφράσει κατά το παρελθόν ανοιχτά αντισημιτικές και αναθεωρητικές θέσεις, αν και οι τρεις έχουν προσπαθήσει έκτοτε να αποκηρύξουν τις παλαιότερες δηλώσεις τους.²²

Στο ΠΑΣΟΚ, βαρύνουσα σημασία για την άκριτη αναπαραγωγή αντισημιτικών στερεοτύπων είχε η δήλωση του τότε προέδρου του Ευάγγελου Βενιζέλου, το 2012, περί «εβραϊκών ονομάτων» που περιλαμβάνονται στη λίστα Λαγκάρντ, παρότι ο ίδιος ταχύτατα ανέφερε ότι οι δηλώσεις του παρερμηνεύθηκαν.

Ούτε στην Αριστερά λείπουν περιπτώσεις αντισημιτικής ρητορικής και σχετικών θεωριών συνωμοσίας που στοχοποιούν τους Εβραίους. Για παράδειγμα, ο Παναγιώτης Λαφαζάνης έχει επανειλημμένα προβεί σε συνωμοσιολογικού χαρακτήρα δηλώσεις για τη «Λέσχη Μπίλντερμπεργκ» και την πολιτική του Κράτους του Ισραήλ, ενώ η Ραχήλ Μακρή, διακεκριμένο στέλεχος της Αριστεράς, μετακινούμενη μεταξύ ΑΝΕΛ και ΣΥΡΙΖΑ, πρόλαβε να κάνει retweet τη θεωρία συνωμοσίας ότι οι Εβραίοι έφευγαν από τη Γαλλία διότι γνώριζαν για τις επιθέσεις του Νοεμβρίου του 2015. Ο υποψήφιος του ΣΥΡΙΖΑ Θεόδωρος Καρυπίδης είχε αναρτήσει, τον

²¹ Ενδεικτικά, στις 6/6/2015 και 20/10/2015 στην Αθήνα.

²² Άστοχη αναφορά της Μ. Ασημακοπούλου επίσης στηλιτεύθηκε από το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδας (ΚΙΣ) σε σχετική ανακοίνωση, http://www.kis.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=1516:2016-10-26-10-59-51&catid=12:2009&Itemid=41

Ιούνιο του 2013, σε προσωπική του σελίδα ένα κείμενο συνωμοσίας που συνέδεε τις πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα με εβραϊκές επιρροές καθώς, κατά την άποψή του, οι τελευταίοι οργάνωναν «μια νέα Χανουκά κατά των Ελλήνων».²³ Λόγω του σάλου που προέκυψε από τις δηλώσεις του, απομακρύνθηκε από το ψηφοδέλτιο και εξελέγη, ως ανεξάρτητος υποψήφιος, περιφερειάρχης Δυτικής Μακεδονίας. Τον Φεβρουάριο του 2015, ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ, Γιάννης Δραγασάκης, χρησιμοποίησε τον χαρακτήρα του Σάυλοκ, του αιμοδιψούς εβραίου τοκογλύφου και συμβόλου της αντισημιτικής εικόνας σήμερα, για να συγκρίνει τις οικονομικές πολιτικές των δανειστών στην Ελλάδα. Η δημοφιλής αυτή παρομοίωση χρησιμοποιήθηκε και από τον γενικό γραμματέα Δημοσιονομικής Πολιτικής του Υπουργείου Οικονομικών, Φραγκίσκο Κουτεντάκη, ο οποίος δήλωσε ότι «η τακτική των δόσεων με το σταγονόμετρο είναι συμπεριφορά Σάυλοκ».²⁴ Η συχνή παρομοίωση των συνεπειών της οικονομική κρίσης με το Ολοκαύτωμα,²⁵ κοινό μοτίβο μεταξύ αριστερών και δεξιών δυνάμεων, δεν αποτελεί βέβαια καθαρή μορφή αντισημιτισμού, όμως συμβάλλει στη σχετικοποίηση και υποτίμηση της εμπειρίας του Ολοκαυτώματος και στην ακραία της μορφή καλλιεργεί το έδαφος για έμμεσο και άμεσο αντισημιτικό λόγο.

Το πιο πρόσφατο παράδειγμα αντισημιτικού λόγου προήλθε από κυβερνητικά χείλη τον Σεπτέμβριο του 2016, όταν ο υφυπουργός Παιδείας της κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ Θεοδόσης Πελεγρίνης, με αφορμή την Ημέρας Εθνικής Μνήμης της Γενοκτονίας των Ελλήνων της Μικράς Ασίας, στον λόγο που εκφώνησε στη Βουλή των Ελλήνων, υποστήριξε ότι οι Εβραίοι «με υπομονή και επιμονή» οικειοποιήθηκαν τον όρο «Ολοκαύτωμα» με σκοπό να προκαλέσουν την οργή εις βάρος των διωκτών τους και τη συμπάθεια για όσα υπέστησαν. Τόσο το ύφος όσο και οι ανιστόρητες αναφορές του υφυπουργού προκάλεσαν σωρεία αντιδράσεων με αποτέλεσμα μια ανεπαρκή διευκρινιστική δήλωση του ίδιου που απέδωσε το συμβάν σε γλωσσικό ολίσθημα.²⁶

Στον χώρο του Κομμουνιστικού Κόμματος, ο έμμεσος αντισημιτισμός εμφανίζεται ως αντιιμπεριαλισμός, αντίθεση στο μεγάλο κεφάλαιο και τις πολιτικές του Κράτους του Ισραήλ. Τον Σεπτέμβριο του 2011, το ΚΚΕ εναντιώθηκε, για παράδειγμα, στην επιστροφή της ελληνικής ιθαγένειας σε Έλληνες Εβραίους επιζώντες του Ολοκαυτώματος που ζουν στο Ισραήλ, με την αιτιολογία ότι παράγει σκηνικό επέλασης «ισραηλινών επενδυτών». Σύνηθες φαινόμενο, άλλωστε, αποτελεί η βεβήλωση μνημείων του Ολοκαυτώματος στην Ελλάδα από το ΠΑΜΕ, με σκοπό τη διαμαρτυρία εναντίον των πολιτικών του Κράτους του Ισραήλ.

Γενικά στον χώρο της Αριστεράς και της εξωκοινοβουλευτικής Αριστεράς, αυτό που σημειώνεται είναι μια ακραία κριτική προς την πολιτική του Κράτους του Ισραήλ, η οποία συχνά ξεπερνάει τα θεμιτά όρια της κριτικής και οδηγεί σε αντισημιτικές ρητορικές και πράξεις. Για παράδειγμα, ακροαριστερές οργανώσεις, στο όνομα της αντίδρασης σε πολιτικές του Κράτους του Ισραήλ, έχουν επιτεθεί και βεβηλώσει εβραϊκούς «στόχους» (συναγωγές, μνημεία κλπ.), όπως συνέβη στον Βόλο το 2009 από μέλη της Αντιεξουσιαστικής Κίνησης,²⁷ και στη Λάρισα τον ίδιο χρόνο από αναρχικούς.²⁸

²³ Χανουκά: εβραϊκή γιορτή, σε ανάμνηση της επανάκτησης του Ναού του Σολομώντος, κατά τη διάρκεια της εξέγερσης των Μακκαβαίων εναντίον του ελληνιστικού βασιλείου των Σελευκιδών τον 2ο π.Χ. αιώνα.

²⁴ <http://www.skai.gr/news/greece/article/310551/koutedakis-suberifora-sailok-i-taktiki-doseon-me-to-stagonometro>

²⁵ Σε παλαιότερο άρθρο της η αν. υπουργός Παιδείας Σία Αναγνωστοπούλου είχε παρομοιάσει τους Έλληνες στην κρίση με τους Εβραίους και τις ρατσιστικές διώξεις εις βάρος τους.

²⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=LMB0lxH9vgQ&spfreload=10>

²⁷ <https://athens.indymedia.org/post/959054/>

²⁸ <https://athens.indymedia.org/post/973701/>

Η στοχοποίηση των Ελλήνων Εβραίων κατά τη διάρκεια εντάσεων στη Μέση Ανατολή είναι σύνηθες φαινόμενο σε όλο το πολιτικό φάσμα, από τις δυνάμεις του δημοκρατικού τόξου ως την άκρα Αριστερά και Δεξιά, καθώς και μερίδα του Τύπου.

Αντίστοιχα ανησυχητική παρουσιάζεται η κατάσταση σε άλλες κοινωνικές ομάδες. Κατά τη διάρκεια των αγροτικών κινητοποιήσεων του 2016, αγρότες διαδηλωτές κρέμασαν πανό έξω από την Τράπεζα της Ελλάδος στα Χανιά με το σύνθημα «έξω οι Ρότσιλντ από την Ελλάδα». Στη Θεσσαλονίκη, ο πρόεδρος του Συνδικάτου Εργαζομένων του ΟΑΣΘ, Δημήτρης Τσερμενίδης, σε συνέλευση των εργαζομένων φέρεται να είπε ότι «βρισκόμαστε σε αυτήν την αίθουσα που φέρει το όνομα “Μπεναρόγια” εξαιτίας ενός σφάλματος που έκανε ο Θεός όταν έκανε τους Εβραίους» και ότι «δυστυχώς ο Χίτλερ δεν ολοκλήρωσε το έργο του».²⁹ Το Συμβάν καταδίκασαν σύσσωμοι οι σχετικοί φορείς. Σε άλλη περίπτωση, σχολικός σύμβουλος στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση αρνήθηκε να προωθήσει στους φιλολόγους της περιοχής του εκπαιδευτική σελίδα για τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, με την αιτιολογία ότι «τα τρία από τα έξι, τουτέστιν τα μισά από τα “ολοκληρωμένα σενάρια”, έχουν θεματική μόνον τον σιωνιστικό μύθο του λεγομένου “Ολοκαυτώματος”, που οι σιωνιστές προπαγανδίζουν παγκοσμίως σε αγαστή συνεργασία με επιστήμονες, και δη καθηγήτριες και καθηγητές πανεπιστημίων» και για να μην γίνει «τελάλη και προπαγανδιστής του μύθου που εκτρέφει ο παγκόσμιος σιωνισμός για να δικαιολογεί την γενοκτονία των Παλαιστινίων».³⁰

1.2.2. Εκκλησία και αντισημιτισμός

Η Ορθόδοξη Εκκλησία είναι στην Ελλάδα ένας χώρος όπου ανθεί ο αντισημιτισμός και ειδικότερα ο λεγόμενος χριστιανικός αντιουδαισμός.³¹ Ανώτεροι κληρικοί εκφέρουν συστηματικά αντισημιτικό λόγο, άλλες φορές βασισμένο σε πηγές της χριστιανικής γραμματείας, και άλλες φορές διαβλέποντας συνωμοσίες σκοτεινών δυνάμεων, οι οποίες συνιστούν απειλή για τον ελληνισμό και την ελληνορθόδοξη ταυτότητα. Ο αντισημιτικός τους λόγος, τόσο ο απροκάλυπτος όσο και ο συγκαλυμμένος, πίσω δήθεν από τον αντισιωνισμό, έχει στη χώρα μας μεγάλο ακροατήριο, εντός και εκτός της Εκκλησίας, και αντλεί τη δυναμική του από ιστορικές αναφορές που εκκινούν από την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας.

Παραθέτουμε αντιπροσωπευτικά παραδείγματα για τέτοιες στάσεις στους κόλπους της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Ο μητροπολίτης Πειραιώς Σεραφείμ, σε πρωινή τηλεοπτική εκπομπή στις 20 Δεκεμβρίου 2010, είπε, μεταξύ πολλών άλλων, επί λέξει και τα εξής: «Ο Αδόλφος Χίτλερ ήταν όργανο του παγκόσμιου σιωνισμού και χρηματοδοτήθηκε από την περίφημη οικογένεια Ρότσιλντ, με μοναδικό σκοπό να πείσει τους Εβραίους να φύγουν από τις καλές περιοχές της Ευρώπης και να κατεβούν στο Ισραήλ για να συστήσουν τη νέα αυτοκρατορία». Ο ίδιος μητροπολίτης πρόσφατα, τον Δεκέμβριο του 2015, χαρακτήρισε τους Έλληνες βουλευτές που σκόπευαν να ψηφίσουν το σύμφωνο συμβίωσης ως «εθελόδουλα πιόνια και ανδρείκελα του διεθνιστικού σιωνιστικού συστήματος». Επίσης, ο μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Άνθιμος, με αφορμή επιστημονικό συνέδριο στη Θεσσαλονίκη το 2013, είχε προειδοποιήσει για τον κίνδυνο εξαγοράς ελληνικής γης από Εβραίους!

Η παραδοσιακή θρησκευτική αντιπαλότητα σε συνδυασμό με την τρέχουσα επικαιρότητα της οικονομικής κρίσης αποτελούν τους παράγοντες πυροδότησης αυτής της ρητορικής εκ

²⁹ <http://www.voria.gr/article/oasth-proanakrisi-gia-to-antisimitiko-paralirima-apo-ton-tsermenidi>

³⁰ Η επιστολή και τα στοιχεία βρίσκονται στο αρχείο των συγγραφέων της έκθεσης.

³¹ Ειδικότερα για τον «χριστιανικό αντιουδαισμό» βλ. Friedeksen και Adele (2002), και Nicholls (1993).

μέρους εκπροσώπων της Εκκλησίας.³² Προβληματίζει δε το γεγονός ότι αντιδράσεις από αυτούς που πρώτιστα θα έπρεπε να αποδοκιμάζουν αυτόν τον λόγο ως αντιχριστιανική ρητορική σπανίζουν: οι επίσκοποι, οι ιερείς, οι μοναχοί, οι θεολόγοι, τα μέλη των ενοριών της Εκκλησίας της Ελλάδος. Ειδική μνεία οφείλεται στον μητροπολίτη Δημητριάδος και Αλμυρού Ιγνάτιο, ο οποίος με την απαρέγκλιτη στάση σεβασμού και χριστιανικής αγάπης αποτελεί σταθερό πολέμιο του αντισημιτισμού και του ρατσισμού εν γένει.³³

1.2.3. Αντισημιτισμός στα μέσα ενημέρωσης και κοινωνικής δικτύωσης

Η στάση των ελληνικών μέσων ενημέρωσης προς τους Εβραίους είναι αμφίσημη. Στα θετικά στοιχεία πρέπει να αναφερθεί ότι συχνά δημοσιεύονται άρθρα σχετικά με την εβραϊκή παρουσία στη χώρα, τη μνήμη του Ολοκαυτώματος στην Ελλάδα και το εξωτερικό, καθώς και κριτικές βιβλίων και ταινιών κινηματογράφου με παρεμφερή θέματα. Επίσης, ο ελληνικός Τύπος τήρησε σκληρή στάση κατά της Χρυσής Αυγής, ιδίως στις περιπτώσεις που το ακροδεξιό κόμμα αρνήθηκε δημόσια το Ολοκαύτωμα. Επιπλέον, στον ελληνικό Τύπο εμφανίστηκαν πρωτοσέλιδα άρθρα με φωτογραφίες από ναζιστικά στρατόπεδα θανάτου, με το ερώτημα πώς κάποιος μπορεί να αρνείται ότι έλαβαν χώρα αυτά τα γεγονότα. Το γεγονός ότι άρθρα σχετικά με Εβραίους και το Ολοκαύτωμα εμφανίζονται συχνά στις σελίδες εφημερίδων μεγάλης κυκλοφορίας δεν αναιρεί την παρουσία άρθρων που προωθούν αντισημιτικά στερεότυπα.

Τον Αύγουστο του 2016 η τοπική, έγκριτη εφημερίδα των Ιωαννίνων *Πρωινός Λόγος* δημοσίευσε επικριτικό άρθρο που στηλίτευε την υπερβολική μνημόνευση της εξόντωσης περίπου 1.850 Γιαννιωτών Εβραίων από τους Ναζί με τον εύγλωττο τίτλο «Προς τι η επιμονή των Εβραίων να τους... τιμούμε συνεχώς»; Στο άρθρο αναφερόταν μεταξύ άλλων ότι:

Η έντασή μας έχει σχέση με ένα μεγάλο... γιατί! Διότι δεν ήταν οι μόνοι Έλληνες πολίτες που υπέστησαν τη μήνη των κατακτητών. Δεν είναι το μόνο Ολοκαύτωμα αυτό των Εβραίων. Όλη η Ελλάδα είναι ένα Ολοκαύτωμα! Δίστομο, Καλάβρυτα, Κομμμένο, Μουσιωτίτσα, Λιγκιάδες, Γρεβενίτι, Πέντε Πηγάδια, Κεράσοβο, είναι μερικές από τις περιοχές όπου οι Ναζί κατακτητές δεν άφησαν τίποτε όρθιο, ούτε έναν ζωντανό... Εντάξει, εξοντώθηκαν εκατομμύρια Εβραίων από τους Ναζί, αλλά έχασαν την ζωή τους και δεκάδες εκατομμυρίων πολιτών, κυρίως Ευρωπαίων. Είχαν, θα πείτε, οι πρώτοι μαρτυρικό θάνατο, το αναγνωρίζουμε. Όμως, από του σημείου αυτού μέχρι εκείνου του να αναπέμπουμε ολημερίς και ολονυχτίς δοξασίες, νομίζουμε ότι ξεπερνά κι αυτά τα όρια της υπερβολής. Η επιμονή τους πιστεύουμε ότι έχει σκοπιμότητα, να αναγνωρίσουμε την ιδιαιτερότητα των Εβραίων, τη μοναδικότητά τους, τη συνεισφορά τους στο παγκόσμιο γίγνεσθαι, την επιρροή τους στην εξελικτική πορεία του κόσμου και φυσικά της χώρας.³⁴

³² Ενδεικτικές αναφορές στα <http://www.topontiki.gr/article/125487/serafeim-kata-alafoyzoy-o-skai-stirizei-evraiko-lompy-oi-ergazomenoi-toy-tha>
<http://www.worldjewishcongress.org/en/news/greek-bishop-blames-international-zionist-monster-for-controversial-same-sex-rights-bill-12-1-2015>
<https://www.youtube.com/watch?v=laZVQHeVZZg&feature=youtu.be>
http://www.mkka.blogspot.gr/2015/10/blog-post_12.html

³³ <http://www.romfea.gr/ieres-mitropoleis/6376-dimitriadis-ignatios-o-antisimitismos-den-exei-thesi-stin-koinonia-mas>

³⁴ <http://www.stotapsi.gr/2012-01-13-10-53-43/2016/aygoustos-2016/2802-pros-ti-i-epimoni-ton-evraion-na-tous-timoyme-synexos.html>

Στις εύλογες αντιδράσεις που εκδηλώθηκαν, ο αρθρογράφος επανήλθε με προσωπικό λίβελο εναντίον του προέδρου της εβραϊκής κοινότητας των Ιωαννίνων, διακρίνοντας εβραϊκή συνωμοσία στην αξιοποίησή του σε θέση δημόσιου οργανισμού.³⁵ Όπως προέκυψε λίγες μέρες αργότερα, η σχετική συζήτηση και η ανοικτά αντισημιτική στάση της εφημερίδας πυροδότησαν ακραίες αντιδράσεις, καθώς ο περίβολος της συναγωγής και τα γύρω σπίτια σηματοδεύτηκαν από ναζιστικά σύμβολα.³⁶

Περιπτώσεις αντισημιτισμού εμφανίζονται συχνά σε κάποιες ακροδεξιές ημερήσιες εφημερίδες μικρής κυκλοφορίας, όπως η *Ελεύθερη Ώρα*, οι οποίες στο εξώφυλλό τους προβάλλουν με μεγάλες επικεφαλίδες θεωρίες συνωμοσίας και αβάσιμες επιθέσεις εναντίον των Εβραίων. Για παράδειγμα, στις 25 Οκτωβρίου 2015, η εφημερίδα αυτή κυκλοφόρησε με τον μεγάλο τίτλο: «Η Ελλάδα όμηρος Σιωνιστών», αποκαλύπτοντας δήθεν σχέδιο διαμελισμού της χώρας, ενώ στις 8 Δεκεμβρίου 2015 η ίδια εφημερίδα «αποκάλυψε» ότι το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδας (ΚΙΣ) συμβούλευε τους Έλληνες Εβραίους: «Απομακρυνθείτε από την Αθήνα μετά τις 15 Δεκεμβρίου γιατί επίκειται η έλευση του Μεσσία!» Μολονότι η κυκλοφορία τέτοιων εντύπων είναι περιορισμένη, εξακολουθούν να βρίσκονται αναρτημένες στα περίπτερα πλάι σε έγκυρες εφημερίδες, με συναρπαστικούς και μεγάλους τίτλους που αποσπούν την προσοχή της κοινής γνώμης, προωθώντας έτσι το μισαλλόδοξο μήνυμά τους. Η *Ελεύθερη Ώρα* και πάλι δημοσίευσε σχόλιο του εξίσου ακροδεξιού στρατηγού ε.α. Αύφαντη: «Εξισλαμισμένος Εβραίος ο Τσίπρας» αποδίδοντας με αυτό τον τρόπο την ευθύνη για την οικονομική κρίση στους Εβραίους και τους Μουσουλμάνους.

Σε περιόδους έντασης των σχέσεων μεταξύ Ισραηλινών και Παλαιστινίων εμφανίζονται πολλές γελοιογραφίες με αντισημιτικά μοτίβα και στον σοβαρό ελληνικό Τύπο.³⁷ Ανέναντι στις διαμαρτυρίες εβραϊκών οργανισμών της Ελλάδας και του εξωτερικού για τέτοια συμβάντα, προβάλλεται η αντίδραση ότι υπερέχει η ελευθερία του λόγου και της έκφρασης, η οποία δεν θα πρέπει να λογοκρίνεται σε μια δημοκρατική πολιτεία.

Για παράδειγμα, τον Οκτώβριο του 2015, εμφανίστηκε στην εφημερίδα *Τα Νέα* γελοιογραφία που εμφάνιζε τον πρώην υπουργό Οικονομικών Γιάνη Βαρουφάκη, ως Εβραίο Σάυλοκ, με το παραδοσιακό εβραϊκό καπελάκι και με μια στοίβα χρυσές λίρες. Στην αντίδραση των ελληνικών εβραϊκών κοινοτήτων, ότι αυτή η γελοιογραφία αναπαράγει αντισημιτικά στερεότυπα, η εφημερίδα απάντησε ότι το σκίτσο δεν ήταν αντισημιτικό, αλλά αντίθετα εμπνεύστηκε από τον Σαίξπηρ «που δεν είναι απαγορευμένος συγγραφέας», ενώ προασπίστηκε το δικαίωμά της να δημοσιεύει σχετικές γελοιογραφίες, επικαλούμενη το γαλλικό σατιρικό περιοδικό *Charlie Hebdo* και την ελευθερία έκφρασης της σάτιρας. Βέβαια, αυτή η θέση δεν συμβάλλει στον περιορισμό της φρασεολογίας του μίσους και της διασποράς και καθιέρωσης ρατσιστικών προτύπων.

³⁵ Βλ. <http://www.stotapsi.gr/2012-01-13-10-53-43/2016/aygoustos-2016/2814-oi-evraioi-epevalan-os-anapliroti-d-ti-tou-nosokomeiou-ton-k-elisaf.html>

Βλ. επίσης επιστολή 11 καθηγητών πανεπιστημίου και την απάντηση της εφημερίδας με τον χαρακτηριστικό τίτλο «Περί Εβραίων και του Ολοκαυτώματός τους...», <http://bit.ly/2jgGcaP>

³⁶ Για μια ανασκόπηση των αντισημιτικών επιθέσεων στα Ιωάννινα βλ. <https://insidestory.gr/article/giannena-fantasma?token=HVC3603JUJ>

³⁷ Βλ. σχετικά Saltiel (2003), https://www.academia.edu/7693093/Antisemitic_caricatures_that_appeared_in_Greece_press_2001-2003

Είναι αρκετές οι περιπτώσεις όπου τηλεοπτικοί ή ραδιοφωνικοί παρουσιαστές με τους καλεσμένους τους, κάνουν αντισημιτικές αναφορές. Πρέπει να σημειωθεί ότι η αντίδραση της κυβέρνησης σε τέτοιες περιπτώσεις είναι ιδιαίτερα αργή και περιορισμένη. Όπως και στην περίπτωση του Τύπου, υπάρχουν κάποιοι μικροί τηλεοπτικοί σταθμοί οι οποίοι προωθούν αντισημιτικά μηνύματα. Κάποιοι από αυτούς είναι τοπικής εμβέλειας και δεν εκπέμπουν σε όλη τη χώρα. Ακροδεξιοί πολιτικοί, όπως ο Κωνσταντίνος Πλεύρης και ο Γιώργος Καρατζαφέρης, έχουν χρησιμοποιήσει στο παρελθόν τέτοια κανάλια για να εκφράσουν αντισημιτικό λόγο.

Στην περίπτωση των κοινωνικών μέσων δικτύωσης και του διαδικτύου, υπάρχουν ιστοσελίδες παρακολούθησης ρατσιστικών και αντισημιτικών απόψεων και στάσεων.³⁸ Ταυτόχρονα με τις θετικές αναφορές, υπάρχουν αρκετές ιστοσελίδες, και από τα δεξιά και από τα αριστερά, οι οποίες αρνούνται ή σχετικοποιούν το Ολοκαύτωμα, προωθούν ναζιστικές και αντισημιτικές ιδέες, θεωρίες συνωμοσίας κ.ο.κ.³⁹ Για παράδειγμα, στο λαϊκίστικο blog «Άνεμος Ανατροπής» αναφέρεται ότι δύο μήνες πριν γίνει η τρομοκρατική επίθεση από τον ISIS στο Παρίσι, οι Εβραίοι ιδιοκτήτες του θεάτρου Bataclan το είχαν πουλήσει, συνδέοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τους Εβραίους με την τρομοκρατική επίθεση. Χαρακτηριστικό, επίσης, παράδειγμα από το twitter αυτό είναι του Πέτρου Κορμικιάρη, υπάλληλου της Γενικής Γραμματείας Ενημέρωσης και Επικοινωνίας, του οποίου τα σχόλια όχι μόνο εγκωμιάζουν το κόμμα της Χρυσής Αυγής, αλλά παράλληλα αμφισβητούν την ιστορικότητα του Ολοκαυτώματος. Τελικά, ο υπουργός Επικρατείας Νίκος Παππάς τον παρέπεμψε στο πειθαρχικό συμβούλιο για αποπομπή, δείχνοντας σπάνια αντανakλαστικά μη ανοχής ρατσιστικού λόγου στη δημόσια διοίκηση.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί και η **νέα εβραιοφοβία**, δηλαδή η συνταύτιση του αντισημιτισμού με τον αντισιωνισμό και η πέραν των θεμιτών ορίων κριτική στο Κράτος του Ισραήλ. Σε αρκετές εφημερίδες και ιστοσελίδες συναντάμε συγκρίσεις των ακολουθούμενων πολιτικών του Ισραήλ με αυτές των Ναζί ή του Απαρτχάιντ, προτροπές για εμπάργκο κατά ισραηλινών προϊόντων, αποκλεισμό ισραηλινών καθηγητών από διεθνή συνέδρια και συνεργασίες κ.ά.⁴⁰

³⁸ <http://www.getthetrollsout.org/what-we-do/media-monitoring/item/66-monthly-highlights-february.html>

³⁹ Βλ. http://www.ethnos.gr/giorgos_delastik/arthro/to_fiasko_tou_antisemitismou-9758884/. Επίσης <https://goo.gl/DzPBvS> και <https://goo.gl/5pKnpm>

⁴⁰ Γνωστότερη υπόθεση η αποχώρηση δύο πολύ γνωστών τραγουδιστών από εκδήλωση στην οποία εμπλεκόταν η πρεσβεία του Ισραήλ.

2. ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΤΟΥ ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΗ ΓΝΩΜΗ

Βασικοί οδηγοί των μετρήσεων που λάβαμε υπόψη, ως Μονάδα Ερευνών Κοινής Γνώμης του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, είναι ο ορισμός του φαινομένου του αντισημιτισμού που αναλύσαμε παραπάνω, αλλά και η διεθνής εμπειρική έρευνα. Συγκεκριμένα, βασιζόμαστε στον ορισμό στον οποίον είχε συμφωνήσει η Ευρωπαϊκή Ένωση και το Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο Φαινομένων Ρατσισμού και Ξενοφοβίας. Ταυτόχρονα, μελετούμε και λαμβάνουμε υπόψη αρκετές από τις θεματικές που ανέλυσε η παγκόσμια εμπειρική έρευνα της οργάνωσης Anti-Defamation League (2014/2015) και άλλες παρόμοιες έρευνες σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

2.1. ΕΜΠΕΙΡΙΚΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΣΜΟ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΗ ΓΝΩΜΗ

Η συλλογή των στοιχείων που παραθέτουμε πραγματοποιήθηκε σε δύο πανελλαδικές δημοσκοπήσεις, η πρώτη από τις οποίες έλαβε χώρα στα τέλη Ιουνίου του 2014, ενώ η δεύτερη στις αρχές του 2015. Και στις δύο έρευνες εργάστηκαν συνολικά 16 ερευνητές/τριες για τη συλλογή 1.000, κατά προσέγγιση, κάθε φορά ερωτηματολογίων και με εφαρμογή τυχαίας πολυσταδιακής δειγματοληψίας και μεθοδολογίας CATI (Computer-Assisted Telephone Interviewing). Το δείγμα και των δύο ερευνών μπορεί να θεωρηθεί αντιπροσωπευτικό των απόψεων του ελληνικού πληθυσμού.

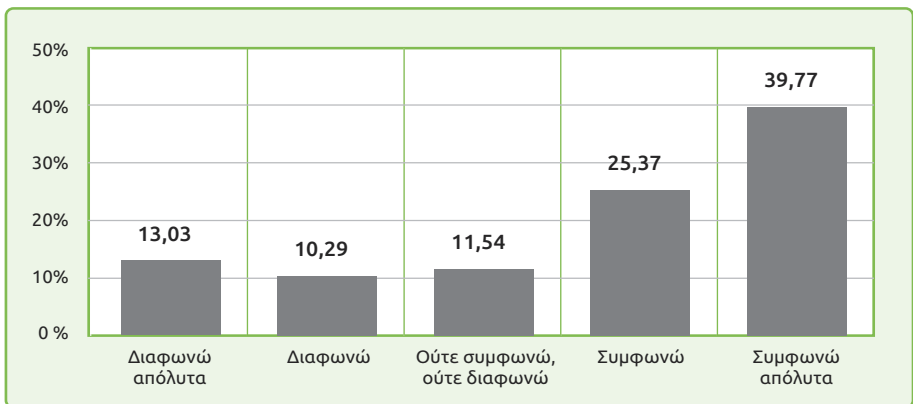
Η πρώτη έρευνα εστίασε στη μέτρηση των βασικών αξόνων αντισημιτισμού που σχετίζονται με τη συστηματική εκμετάλλευση του Ολοκαυτώματος από τους Εβραίους και η δεύτερη με την ταύτιση Εβραίων και Ναζί. Και οι δύο θεματικές μετρήθηκαν χρησιμοποιώντας κλίμακες τύπου Likert, οι οποίες ξεκινούσαν από το «Συμφωνώ απόλυτα» και κατέληγαν στο «Διαφωνώ απόλυτα» με ενδιάμεσες βαθμίδες τα: «Διαφωνώ», «Ούτε συμφωνώ/ούτε διαφωνώ» και «Συμφωνώ».

Πιο συγκεκριμένα, οι ερωτηθέντες έλαβαν το παρακάτω εισαγωγικό σημείωμα: «Θα σας διαβάσω τώρα ορισμένες απόψεις για ιστορικά γεγονότα και θα ήθελα να μου πείτε αν συμφωνείτε ή διαφωνείτε με αυτές, χρησιμοποιώντας μια πενταβάθμια κλίμακα, στην οποία το 1 σημαίνει «συμφωνώ απόλυτα» και το 5 σημαίνει «διαφωνώ απόλυτα». Έπειτα, οι ερευνητές διάβαζαν τις προτάσεις και σημείωναν τις απαντήσεις των ερωτώμενων. Οι δύο προτάσεις έχουν ως εξής:

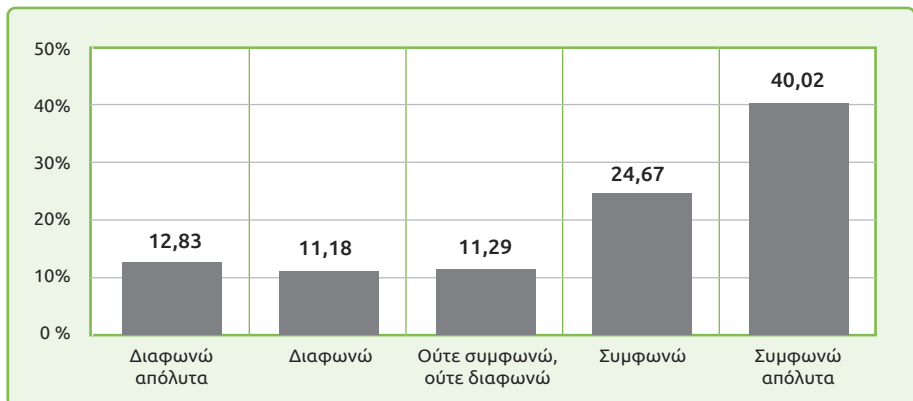
- A. «Οι Εβραίοι εκμεταλλεύονται το Ολοκαύτωμα για να έχουν καλύτερη αντιμετώπιση από διεθνή κέντρα αποφάσεων».
- B. «Οι Ισραηλινοί συμπεριφέρονται στους Παλαιστίνιους όπως ακριβώς συμπεριφέρθηκαν οι Ναζί στους Εβραίους».

Τα γραφήματα 1 και 2 αποτυπώνουν την κατανομή της ελληνικής κοινής γνώμης στις δύο αυτές προτάσεις. Η πρώτη από αυτές αποτελεί έναν από τους κοινούς τόπους του αντισημιτισμού. Διαδίδεται με σκοπό την ταυτόχρονη απονομιμοποίηση της μνήμης του Ολοκαυτώματος με την έμμεση άρνηση της ίδιας της σημαντικότητάς του, ενώ συγχρόνως επικαλείται τις γνωστές θεωρίες συνωμοσίας για προνομιακή μεταχείριση του Κράτους του Ισραήλ από τη διεθνή κοινότητα.

ΓΡΑΦΗΜΑ 1: Κατανομή κλίμακας αντισημιτισμού με βάση την άποψη: «Οι Εβραίοι εκμεταλλεύονται το Ολοκαύτωμα για να έχουν καλύτερη αντιμετώπιση από διεθνή κέντρα αποφάσεων»

ΓΡΑΦΗΜΑ 2: Κατανομή κλίμακας αντισημιτισμού με βάση την άποψη: «Το Ισραήλ συμπεριφέρεται στους Παλαιστίνιους όπως ακριβώς συμπεριφέρθηκαν οι Ναζί στους Εβραίους»

Η δεύτερη ερώτηση επιχειρεί να εντοπίσει τον σκληρό πυρήνα όσων προσλαμβάνουν την αραβοϊσραηλινή σύγκρουση με μανικαϊστικούς και αντισημιτικούς όρους. Καθώς, όμως, η οποιαδήποτε αναλογία της ναζιστικής γενοκτονίας των Εβραίων με τη στάση του Ισραήλ στην τραγική αυτή σύγκρουση με τους Παλαιστίνιους δεν λαμβάνει υπόψη τον αγώνα που διεξάγουν οι Ισραηλινοί για την επιβίωση του κράτους τους και αφετέρου την ιστορική διάσταση και συγκυρία των δύο γεγονότων, αποτελεί ανιστόρητη και καταχρηστική σύγκριση. Η παραβίαση κάθε είδους ιστορικής αναλογίας και αλήθειας έχει ως αποτέλεσμα την πλήρη αποϊστορικοποίηση, αλλά κυρίως οδηγεί στην αναδρομική αιτιολόγηση του Ολοκαυτώματος: εφόσον οι Ισραηλινοί διαπράττουν γενοκτονία σήμερα, τότε δικαιολογημένα εξοντώθηκαν από τους Ναζί κατά παρελθόν.

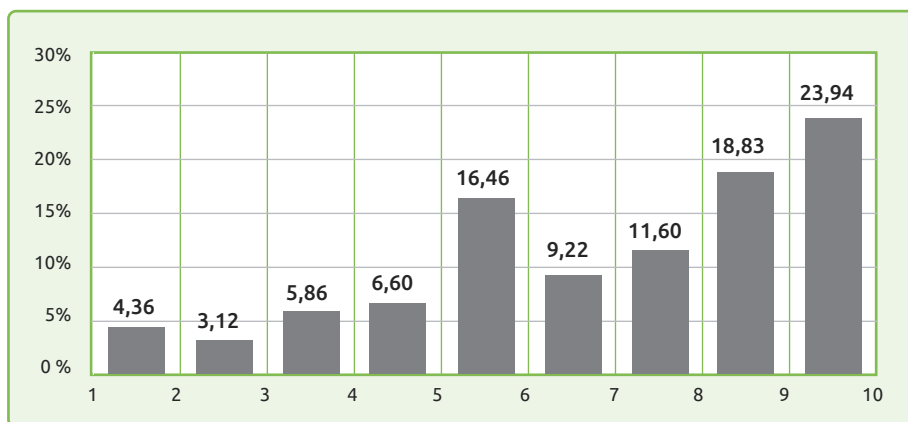
Περίπου το 65% του δείγματος συμφωνεί με την πρόταση, ενώ μόλις το 23% διαφωνεί. Τα ποσοστά αυτά φανερώνουν μια συντριπτικά αντισημιτική στάση της ελληνικής κοινής γνώμης. Ευθυγραμμίζονται πλήρως με τις μετρήσεις της Anti-Defamation League, οι οποίες δίνουν στην Ελλάδα το υψηλότερο ποσοστό αντισημιτισμού στη Δυτική, αλλά και στην Ανατολική Ευρώπη. Το ποσοστό που προέκυψε τον Μάιο του 2014 ήταν 68%, ενώ έναν χρόνο αργότερα το ποσοστό αυτό κινήθηκε στο 67%. Με λίγα λόγια, σειρά ερευνών αποτυπώνουν έναν βαθύ αντισημιτισμό στην ελληνική κοινωνία.

Το επόμενο ερώτημα που θέσαμε αναφέρεται στο πλέον φλέγον θέμα του σύγχρονου αντισημιτισμού και σχετίζεται με το Ισραήλ και τους Παλαιστίνιους. Παρουσιάζει δε ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς κανείς θα περίμενε διαφοροποίηση των ερωτηθέντων στη βάση ιδεολογικών στάσεων που κατέχουν. Τα συγκεντρωτικά ποσοστά όμως, όπως αποτυπώνονται στο Γράφημα 2, δίνουν την ίδια σχεδόν εικόνα.

Εδώ τα ποσοστά εξακολουθούν να κυμαίνονται στο 65% για τους συμφωνούντες και 23% για τους διαφωνούντες.

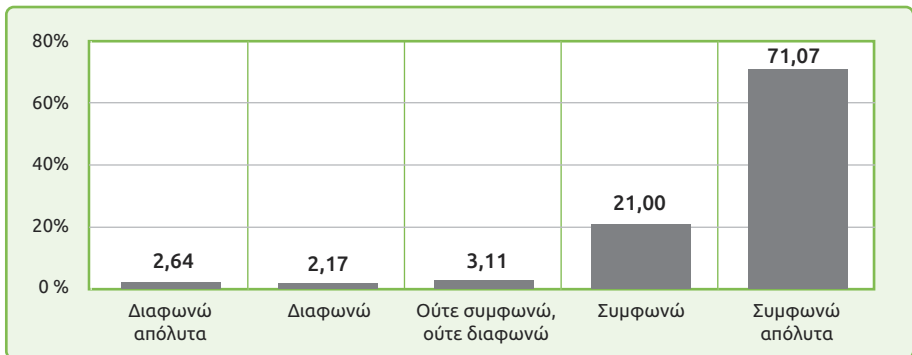
Το Γράφημα 3 δίνει μια αντίστοιχη εικόνα. Στο συγκεκριμένο γράφημα δείχνουμε τα ποσοστά των ερωτηθέντων σε μια συνδυαστική κλίμακα, στην οποία προσθέτουμε τις μετρήσεις από τα Γραφήματα 1 και 2. Δηλαδή, η μπάρα στα δεξιά δείχνει τους ερωτηθέντες που έδωσαν τις ακραίες αντισημιτικές απαντήσεις και στα δύο ερωτήματα (περίπου 24%), ενώ 19% συμφώνησαν απόλυτα τουλάχιστον με μια από τις δύο προτάσεις. Όπως δείχνει το γράφημα, μόλις ένα 4,5% διαφώνησε απόλυτα και με τις δύο προτάσεις.

ΓΡΑΦΗΜΑ 3: Συνδυαστική κατανομή (Γραφήματα 1 και 2 μαζί) κλίμακας αντισημιτισμού

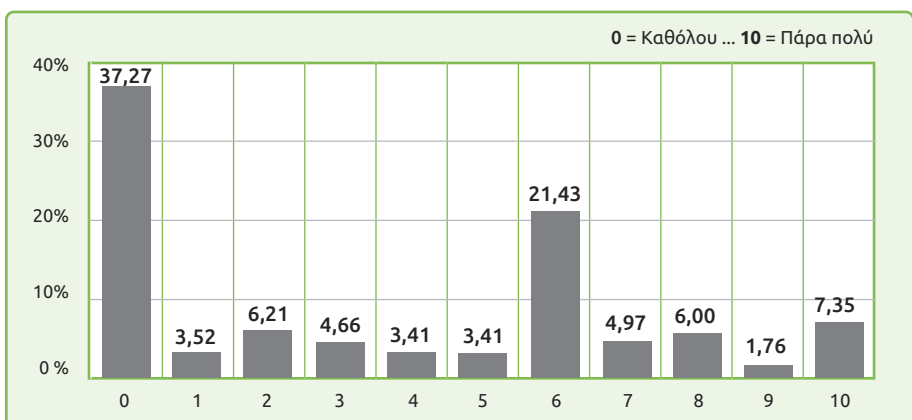
Ταυτόχρονα, με την ίδια μέθοδο, οι ερωτηθέντες απάντησαν σε μια ερώτηση που αφορούσε σε μια από τις πλέον συνήθεις, αντιεβραϊκές προκαταλήψεις, ότι οι Εβραίοι έχουν υπερβολικά μεγάλη δύναμη στον κόσμο των επιχειρήσεων. Η φαινομενικά αθώα αυτή ερώτηση συνδέεται τόσο με θεωρίες συνωμοσίας, όσο και με το στερεότυπο του πλούσιου και ισχυρού Εβραίου που συμμετέχει στα και προστατεύεται από τα διεθνή κέντρα αποφάσεων. Οι θετικές απαντήσεις, οι οποίες απεικονίζονται στο Γράφημα 4, ξεπέρασαν το 92% αποκαλύπτοντας το πόσο ισχυρά είναι τα σχετικά στερεότυπα στο σύνολο της ελληνικής κοινωνίας.

ΓΡΑΦΗΜΑ 4: Οι Εβραίοι έχουν πολύ μεγάλη δύναμη στον κόσμο των επιχειρήσεων

Ένα άλλο χαρακτηριστικό αντισημιτισμού είναι το χαμηλό επίπεδο εμπιστοσύνης των ατόμων που διαπνέονται από τέτοιες απόψεις προς τους Εβραίους. Διατυπώσαμε μια σειρά ερωτήσεων εμπιστοσύνης, που αφορούσε οκτώ διαφορετικές κοινωνικές ομάδες/θεσμούς. Συνολικά, οι ερωτηθέντες έδειξαν μεγαλύτερο βαθμό εμπιστοσύνης προς την Εκκλησία, τους ομοφυλόφιλους, τους μετανάστες και την Ευρωπαϊκή Ένωση, από ό,τι στους Εβραίους. Μικρότερο βαθμό εμπιστοσύνης απέσπασαν μόνο το Ελληνικό Κοινοβούλιο, οι Τούρκοι και οι Αμερικάνοι. Συγκρίνοντας αυτές τις κατηγορίες, η εμπιστοσύνη προς τους Εβραίους βρίσκεται κάπου στη μέση, με μικρές διαφορές σε σχέση με τις υπόλοιπες κατηγορίες.

ΓΡΑΦΗΜΑ 5: Εμπιστοσύνη προς τους Εβραίους

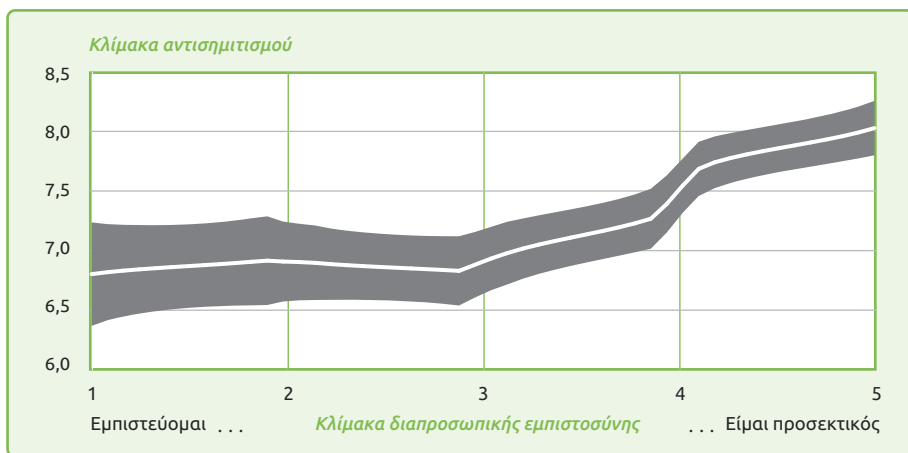

Εδώ βλέπουμε, ότι πάνω από ένας στους τρεις ερωτηθέντες τοποθετείται στο σημείο 0 της κλίμακας, που σημαίνει καμία εμπιστοσύνη στους Εβραίους. Ένας στους πέντε περίπου τοποθετείται στο 5, που αποτελεί και το μεσαίο σημείο της κλίμακας. Τα υπόλοιπα ποσοστά είναι αρκετά χαμηλά τόσο στην πλευρά της χαμηλής όσο και στην πλευρά της υψηλής εμπιστοσύνης. Αν αθροίσουμε όλα τα ποσοστά κάτω του 5 (ως δείκτες χαμηλής εμπιστοσύνης) και όλα τα ποσοστά άνω του 5 (ως δείκτες υψηλής εμπιστοσύνης) διαπιστώνουμε μια ασυμμετρία της τάξης του 55% και 20% αντίστοιχα.

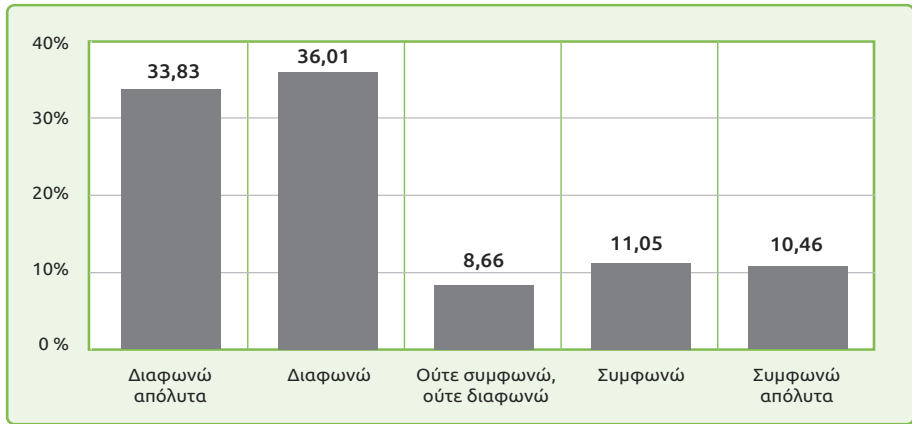
Η συγκεκριμένη ερώτηση σε συνδυασμό με την επόμενη καταδεικνύει ότι ένα υπολογίσιμο κομμάτι της ελληνικής κοινωνίας αδυνατεί να απεμπλακεί από τα φοβικά αντανακλαστικά έναντι των Εβραίων, ενώ ένα άλλο σημαντικό κομμάτι δεν υιοθετεί τέτοιου είδους απόψεις. Το πού δίδεται το βάρος εξαρτάται από τα συμφραζόμενα της συγκεκριμένης ερώτησης καθώς και από δημογραφικούς και ιδεολογικούς παράγοντες.

Παράλληλα, βασική διάσταση της εμπιστοσύνης είναι αυτό που στη βιβλιογραφία αποκαλείται «διαπροσωπική εμπιστοσύνη». Η σχέση ανάμεσα στη διαπροσωπική εμπιστοσύνη και τον αντισημιτισμό παρουσιάζεται στο Γράφημα 6. Ο οριζόντιος άξονας μετρά τον βαθμό διαπροσωπικής εμπιστοσύνης, μέσα από μια πενταβάθμια κλίμακα, όπου το 1 σημαίνει «Μπορεί κανείς να εμπιστευτεί τους περισσότερους ανθρώπους» και το 5 σημαίνει «Πρέπει κανείς να είναι πολύ προσεκτικός και καχύποπτος με τους ανθρώπους». Η κάθετος μετρά τον αντισημιτισμό. Η συσχέτιση της καμπύλης είναι σαφής. Όσο περισσότερο το άτομο εμπιστεύεται τους γείτονες, αλλά και τους θεσμούς, τόσο λιγότερο εμφορείται από αντισημιτικές απόψεις. Το συγκεκριμένο εύρημα μας επιτρέπει να συνδυάσουμε τα υψηλά ποσοστά αντιεβραϊκών αισθημάτων των πολιτών με τη σχετική δυσκολία τους να εκφράσουν εμπιστοσύνη τόσο σε διαπροσωπικό επίπεδο όσο και έναντι των θεσμών.

ΓΡΑΦΗΜΑ 6: Διαπροσωπική εμπιστοσύνη και αντισημιτισμός

Στις βασικές μετρήσεις αντισημιτισμού προσθέσαμε και μια επιπλέον που αποτυπώνει μια ακραία ρατσιστική άποψη. Ρωτήσαμε αν οι Εβραίοι θα έπρεπε να έχουν δικαίωμα στην αγορά γης. Η ερώτηση τέθηκε με σκοπό να διερευνήσει το βάθος του ελληνικού αντισημιτισμού και όχι το εύρος του. Περίπου το 21% των ερωτηθέντων, δηλαδή ένας ή μια στους 5, συμφωνεί ότι θα έπρεπε να απαγορεύεται στους Εβραίους να αγοράζουν γη.

ΓΡΑΦΗΜΑ 7: Πρέπει να απαγορευτεί στους Εβραίους να αγοράζουν γη;

Αυτό το ποσοστό σε συνδυασμό με άλλα πορίσματα της έρευνας (το 24% όσων διαφωνούν απόλυτα με τη διδασκαλία του Ολοκαυτώματος στα σχολεία και το 17% όσων θεωρούν δικαιολογημένη τη βεβήλωση μνημείων του Ολοκαυτώματος) δείχνει πως ένα καθόλου αμελητέο τμήμα των Ελλήνων και Ελληνίδων διακατέχεται όχι μόνο από στερεότυπα για τους Εβραίους, αλλά από μια ρατσιστική και επιθετικά εχθρική στάση απέναντι τους.

Οι παραπάνω μετρήσεις βασίζονται σε μια έρευνα παρατήρησης και, ενώ αποτελούν βασικό εργαλείο ανάλυσης, πολλές φορές επηρεάζουν την ακρίβεια των μετρήσεων και την ανθεκτικότητα των εμπειρικών συμπερασμάτων. Αυτό οφείλεται κυρίως στην τάση των ερωτώμενων να θέλουν να εμφανίζονται συμπαθείς και συνεπείς στους συνεντευξιαστές τους. Γι' αυτόν τον λόγο επιλέξαμε να αναλύσουμε τον αντισημιτισμό και πειραματικά θέτοντας το ακόλουθο ερώτημα:

«Ας μιλήσουμε τώρα σχετικά με την άποψή σας για τις αναπτυξιακές επενδύσεις. Περιοχές σαν τη δική σας έχουν επιλεγεί για πιλοτικά προγράμματα τοπικής ανάπτυξης και διάφοροι διεθνείς, δημόσιοι και ιδιωτικοί φορείς, όπως για παράδειγμα το Παγκόσμιο Εβραϊκό Συμβούλιο, ο Γαλλικός Εμπορικός Σύνδεσμος, η Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω ΕΣΠΑ, έχουν εκφράσει ενδιαφέρον για τη χρηματοδότησή τους. Πόσο αρνητικά ή θετικά βλέπετε αυτήν την εξέλιξη;» Από τα δείγματα που επιλέχθηκαν τυχαία, στο 1/3 δόθηκε η ερώτηση που αφορούσε στο Παγκόσμιο Εβραϊκό Συμβούλιο (ΠΕΣ), στο άλλο 1/3 δόθηκε η ερώτηση που αφορούσε στη συνθήκη του Γαλλικού Εμπορικού Συνδέσμου (ΓΕΣ) και στο υπόλοιπο 1/3 δόθηκε η ερώτηση που αφορούσε στη συνθήκη της ΕΕ και των προγραμμάτων ΕΣΠΑ. Η υπόθεσή μας σε αυτήν την περίπτωση ήταν ότι οι ερωτηθέντες που θα λάμβαναν τη συνθήκη του ΠΕΣ θα τηρούσαν αρνητικότερη στάση απέναντι στις συγκεκριμένες επενδύσεις λόγω του αντισημιτισμού τους. Τα αποτελέσματα από το πείραμα «της επένδυσης» απεικονίζονται στο επόμενο γράφημα.

Όπως δείχνει το Γράφημα 8, οι ερωτηθέντες που έλαβαν το σενάριο του ΠΕΣ διατηρούν μια ξεκάθαρα αρνητική στάση απέναντι στο ενδεχόμενο επένδυσης στην περιοχή τους. Αντίθετα, οι ερωτηθέντες για τις άλλες δύο συνθήκες είναι πιο θετικοί. Τα διαστήματα εμπιστοσύνης που απεικονίζονται φανερώσουν ότι οι διαφορές ανάμεσα στον ΓΕΣ και στην ΕΕ δεν είναι στατιστικά σημαντικές. Οι διαφορές, αντίθετα, ανάμεσα στο ΠΕΣ και τα άλλα δύο σενάρια είναι στατιστικά σημαντικές και καταδεικνύουν τη βαθιά προκατάληψη και την επικράτηση του στερεοτύπου του πλούσιου εκμεταλλευτή Εβραίου που επικρατεί στους κόλπους της ελληνικής κοινωνίας.

ΓΡΑΦΗΜΑ 8: Μέσοι όροι και διαστήματα εμπιστοσύνης 95% ανά συνθήκη στο «πείραμα επένδυσης»

Πού οφείλονται όμως τα παραπάνω απογοητευτικά αποτελέσματα; Πριν υπεισέλθουμε σε μια διεξοδικότερη ανάλυση των ιδεολογικών διαφορών στο φαινόμενο του αντισημιτισμού, θα παρουσιάσουμε πρώτα διαφορές που αφορούν στα δημογραφικά στοιχεία και στο πώς αυτά συσχετίζονται με αντισημιτικές τάσεις.

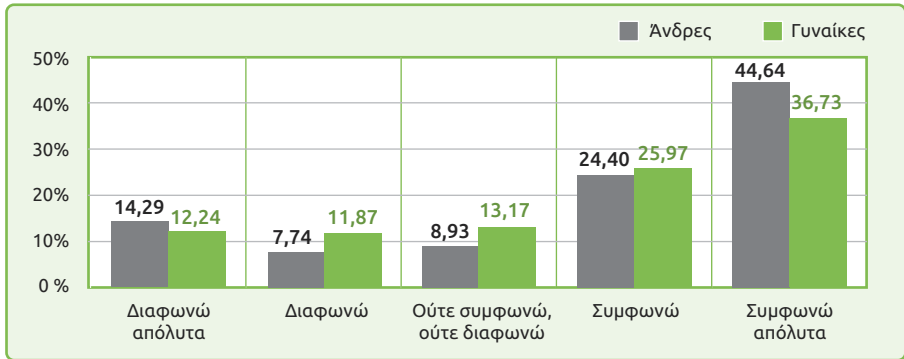
2.2. ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΣΜΟΥ

Παρότι, θεωρητικά, δεν υπάρχει κανένας ισχυρός λόγος ώστε να περιμένει κανείς διαφορές ανάμεσα σε δημογραφικές ομάδες, στο κομμάτι αυτό θα αναδείξουμε τη συσχέτιση μεταξύ φύλου, ηλικίας και αντισημιτισμού. Όπως και στο πρώτο μέρος, θα μελετήσουμε τις βασικές μετρήσεις και θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε τυχόν διαφοροποιήσεις στο δείγμα. Εξετάζοντας αρχικά τη σχέση φύλου και αντισημιτισμού, το Γράφημα 9 αποτυπώνει τις διακυμάνσεις που σημειώνονται στις μετρήσεις σχετικά με την εκμετάλλευση του Ολοκαυτώματος, μεταξύ ανδρών και γυναικών. Το γράφημα παρουσιάζει μια ελαφρά διαφοροποιημένη εικόνα, με τους άνδρες να κινούνται προς το «Συμφωνώ απόλυτα», παρότι οι μέσοι όροι των δύο υποδειγμάτων δεν διαφέρουν στατιστικά. Αυτό σημαίνει πως οι σημειούμενες διαφορές που εμφανίζονται στο δείγμα σε σχέση με το φύλο δεν μπορούν να αποτελέσουν σημείο εκκίνησης για γενικεύσεις.

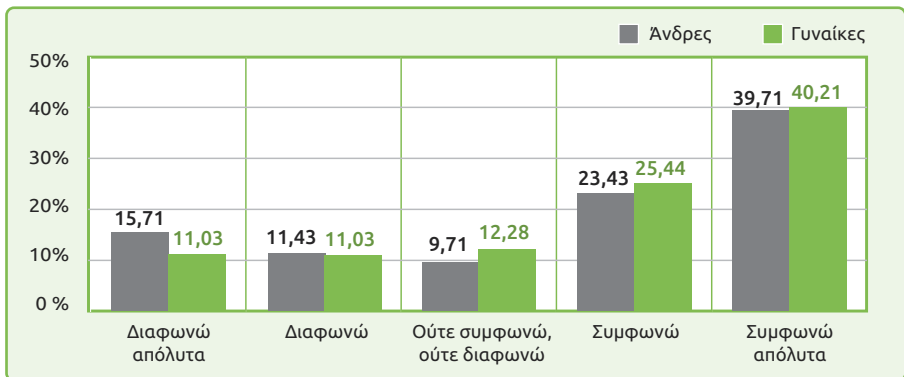
Η εικόνα σχεδόν είναι ίδια και για τη δεύτερη βασική μέτρηση, αλλά και πάλι όμως οι διαφορές παραμένουν στατιστικά μη σημαντικές. Με άλλα λόγια, και οι άνδρες και οι γυναίκες εκφράζουν εξίσου αντισημιτικές απόψεις.

Αναφορικά με την ηλικία των ερωτηθέντων, η εικόνα που έχουμε είναι διαφορετική. Η απεικόνιση της σχέσης ηλικίας και αντισημιτισμού αποτυπώνει μια ξεκάθαρη εικόνα για την πρώτη μέτρηση που αναφέρεται στην εκμετάλλευση του Ολοκαυτώματος. Η σχέση, όπως αυτή απεικονίζεται στο Γράφημα 11, είναι σχεδόν γραμμική. Όσο μεγαλύτερος σε ηλικία ο ερωτηθείς τόσο πιο αντισημιτικές οι τάσεις του. Για να μην εξάγουμε λάθος συμπεράσματα: Ακόμη και στους νέους ο αντισημιτισμός είναι αρκετά υψηλός, όμως η συσχέτιση με την ηλικία είναι προφανής.

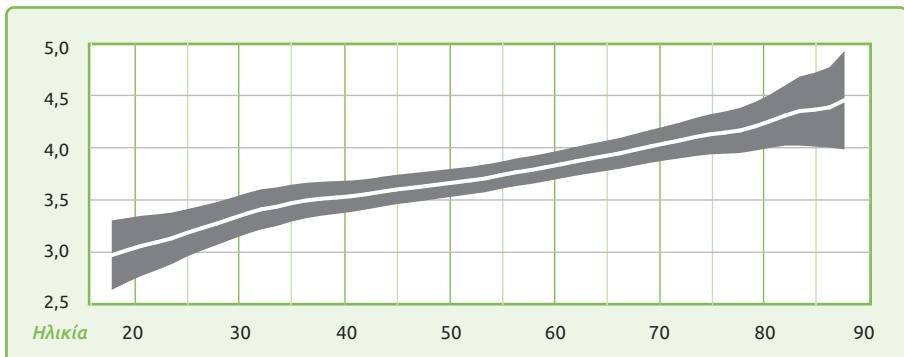
ΓΡΑΦΗΜΑ 9: Σχέση αντισημιτισμού και φύλου χρησιμοποιώντας την κλίμακα «Οι Εβραίοι εκμεταλλεύονται το Ολοκαύτωμα για να έχουν δύναμη στα κέντρα εξουσίας»

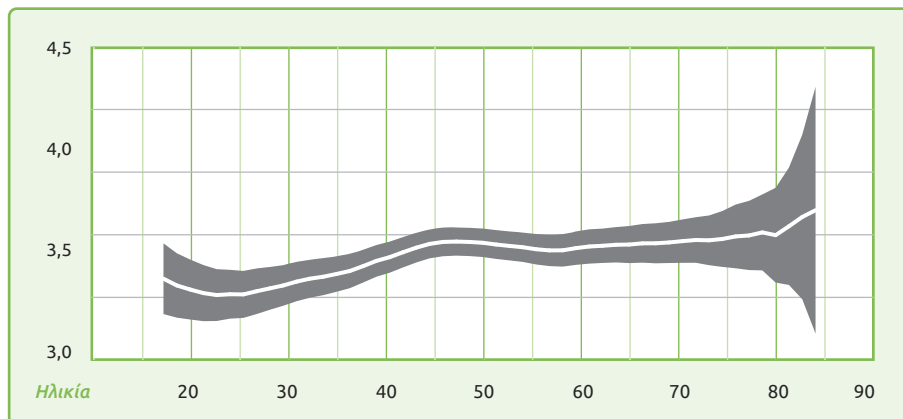
ΓΡΑΦΗΜΑ 10: Σχέση αντισημιτισμού και φύλου με βάση την κλίμακα «Το Ισραήλ συμπεριφέρεται στους Παλαιστίνιους όπως ακριβώς συμπεριφέρθηκαν οι Ναζί στους Εβραίους»

ΓΡΑΦΗΜΑ 11: Σχέση αντισημιτισμού και ηλικίας με βάση την κλίμακα «Οι Εβραίοι εκμεταλλεύονται το Ολοκαύτωμα για να έχουν δύναμη στα κέντρα εξουσίας»

ΓΡΑΦΗΜΑ 12: Σχέση αντισημιτισμού και ηλικίας χρησιμοποιώντας την κλίμακα «Το Ισραήλ συμπεριφέρεται στους Παλαιστίνιους όπως ακριβώς συμπεριφέρθηκαν οι Ναζί στους Εβραίους»

Παρατηρώντας ωστόσο το Γράφημα 12, που απεικονίζει τη δεύτερη βασική μέτρηση, η εικόνα παρουσιάζεται πιο συγκεχυμένη. Ενώ οι νεότεροι του δείγματος διακατέχονται σε μικρότερο βαθμό από αντισημιτικές τάσεις, ο αντισημιτισμός δείχνει να εντείνεται μετά τα 45 χρόνια. Απλές παλινδρομήσεις για τις δύο μετρήσεις, οι οποίες όμως φανερώνουν ότι και στις δύο περιπτώσεις ο αντισημιτισμός αυξάνεται αισθητά όσο αυξάνεται η ηλικία.

2.3. ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΣΜΟΣ

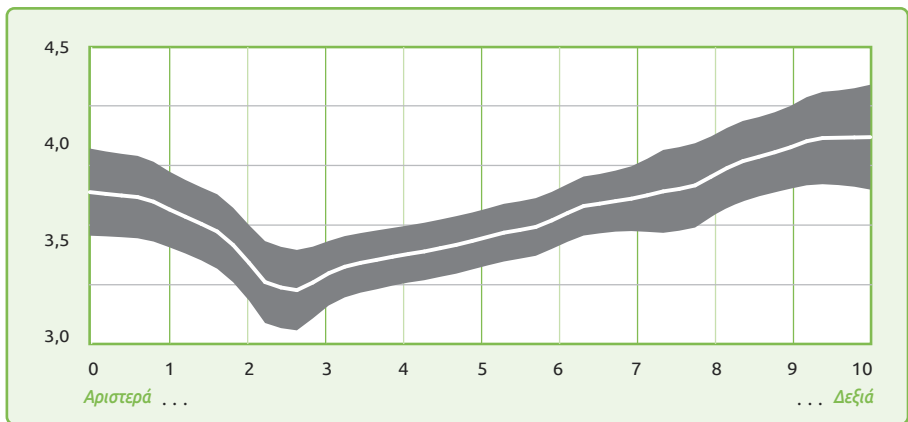
Η ηλικιακή διαφοροποίηση που παρατηρήσαμε προηγουμένως ενδεχομένως να οφείλεται στις ιδεολογικές διαφορές του δείγματός μας, οι οποίες πιθανότατα συσχετίζονται ταυτόχρονα και με την ηλικία. Στο σημείο αυτό θα εξετάσουμε το ζήτημα της ιδεολογίας συστηματικότερα και θα αναδείξουμε τρεις βασικές ιδεολογικές διαστάσεις: την πολιτική τοποθέτηση στον άξονα Αριστεράς-Δεξιάς, τη θρησκεία και την τοποθέτηση στον άξονα τοπικισμός-κοσμοπολιτισμός. Και στις τρεις περιπτώσεις θα διερευνήσουμε τη σχέση μεταξύ ιδεολογίας και αντισημιτισμού.

Στο ζήτημα της ιδεολογίας, η βιβλιογραφία δίνει αρκετές κατευθύνσεις με πιο ξεκάθαρη αυτή του ακροδεξιού αντισημιτισμού. Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη θεώρηση του αντισημιτισμού, πολίτες με εθνικιστικές, εθνολαϊκές και ναζιστικές ιδεολογικές καταβολές συμμερίζονται αντισημιτικές απόψεις. Αντιθέτως, κεντρώοι και αριστεροί δεν εκφράζουν αντισημιτικές απόψεις με την ίδια συχνότητα.

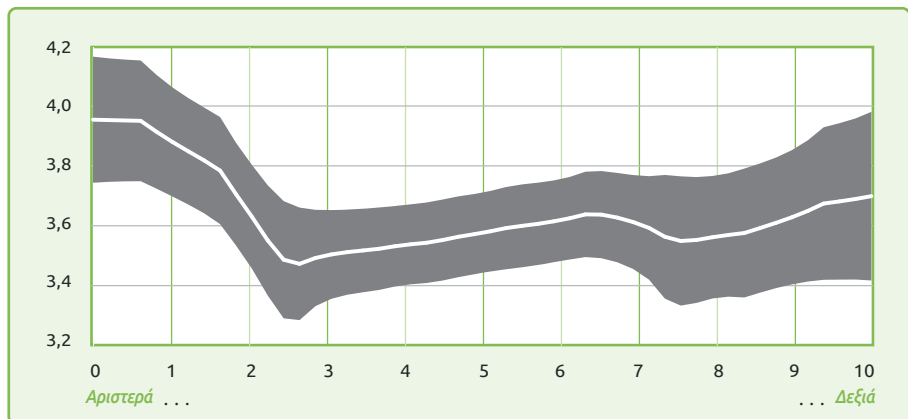
Για να ελέγξουμε την παραπάνω υπόθεση, συλλέξαμε πληροφορίες για τις ιδεολογικές καταβολές των ερωτηθέντων. Το πρώτο ερώτημα τέθηκε ως εξής: «Στην πολιτική οι άνθρωποι μιλούν συχνά για την "Αριστερά" και τη "Δεξιά". Σε μια κλίμακα όπου το "0" αντιστοιχεί στην "Αριστερά" και το "10" αντιστοιχεί στη "Δεξιά", εσείς πού θα τοποθετούσατε τον εαυτό σας;». Η συσχέτιση ανάμεσα στον άξονα Αριστερά-Δεξιά και τον αντισημιτισμό εμφανίζεται στα γραφήματα 13 και 14.

Η χρησιμοποίηση της εκμετάλλευσης του Ολοκαυτώματος για τη διερεύνηση της σχέσης ιδεολογίας και αντισημιτισμού αναδεικνύει μια μη γραμμική σχέση και έρχεται σε αντίθεση με τις θεωρητικές προσδοκίες της βιβλιογραφίας. Η εικόνα που μας δίνει το Γράφημα 13 είναι μάλλον του αντισημιτισμού των άκρων, κατά τον οποίο η άκρα Δεξιά αλλά και η άκρα Αριστερά δείχνουν να έχουν υψηλότερη αποδοχή σε αντισημιτικές απόψεις. Η Ακροδεξιά, βέβαια, στη συγκεκριμένη μέτρηση δείχνει να έχει τα υψηλότερα νούμερα. Η άκρα Αριστερά, όμως, παρουσιάζεται σε μεγαλύτερο βαθμό αντισημιτική σε σχέση με την Κεντροαριστερά και στα ίδια περίπου επίπεδα με την Κεντροδεξιά. Από το Κέντρο και προς τα δεξιά, η ιδεολογία και ο αντισημιτισμός διατηρούν όντως μια γραμμική σχέση.

ΓΡΑΦΗΜΑ 13: Τοποθέτηση στον άξονα Αριστερά-Δεξιά και αντισημιτισμός χρησιμοποιώντας την κλίμακα «Οι Εβραίοι εκμεταλλεύονται το Ολοκαύτωμα για να έχουν δύναμη στα κέντρα εξουσίας»

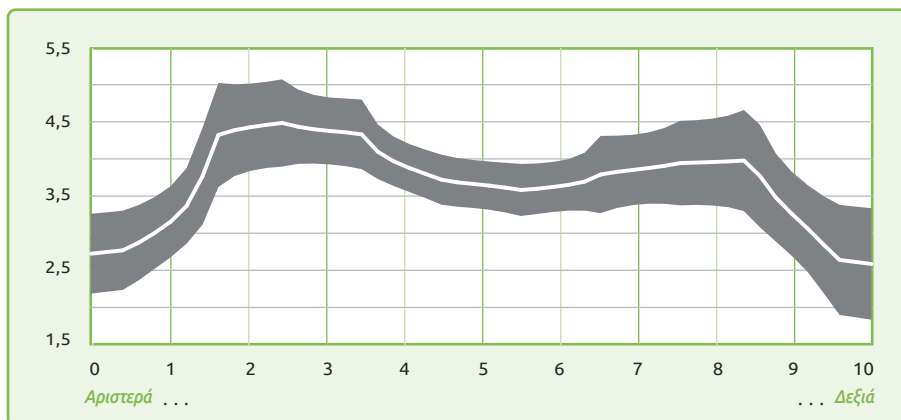

ΓΡΑΦΗΜΑ 14: Τοποθέτηση στον άξονα Αριστερά-Δεξιά και αντισημιτισμός χρησιμοποιώντας τη μέτρηση «Το Ισραήλ συμπεριφέρεται στους Παλαιστίνιους όπως ακριβώς συμπεριφέρθηκαν οι Ναζί στους Εβραίους»

Η εικόνα παρουσιάζεται αρκετά διαφορετική όταν χρησιμοποιούμε τη δεύτερη βασική μέτρηση αντισημιτισμού. Στην περίπτωση αυτή η άκρα Αριστερά έχει την πρωτοκαθεδρία, ενώ στις υπόλοιπες υπο-ομάδες η σχέση είναι σχεδόν επίπεδη. Αυτό δείχνει ότι το ζήτημα του αντισημιτισμού είναι πράγματι περίπλοκο και διαφορετικό για τον καθένα, ανάλογα με την επικαιρότητα (π.χ. εκμετάλλευση του θέματος της Παλαιστίνης) και τις ιδεολογικές καταβολές του. Ενώ ο αριστερός αντισημιτισμός χτίστηκε σε μεγάλο βαθμό μέσα από το αίσθημα αλληλεγγύης προς την Παλαιστίνη, ο ακροδεξιός αντισημιτισμός πηγάζει από μια κυνική στάση απέναντι στο Ολοκαύτωμα, η οποία σχετίζεται με την ίδια την άρνησή του ή τη σχετικοποίησή του. Το Γράφημα 15 μας δίνει μια γενικότερη εικόνα για τη σχέση αντισημιτισμού και ιδεολογίας χρησιμοποιώντας μια αποϊδεολογικοποιημένη μέτρηση εμπιστοσύνης προς τους Εβραίους. Η μέτρηση αυτή είναι από το 0 μέχρι το 10, με το 10 να αποτυπώνει υψηλά επίπεδα εμπιστοσύνης.

ΓΡΑΦΗΜΑ 15: Τοποθέτηση στον άξονα Αριστερά-Δεξιά και αντισημιτισμός με βάση τη δεκαβάθμια κλίμακα εμπιστοσύνης προς τους Εβραίους

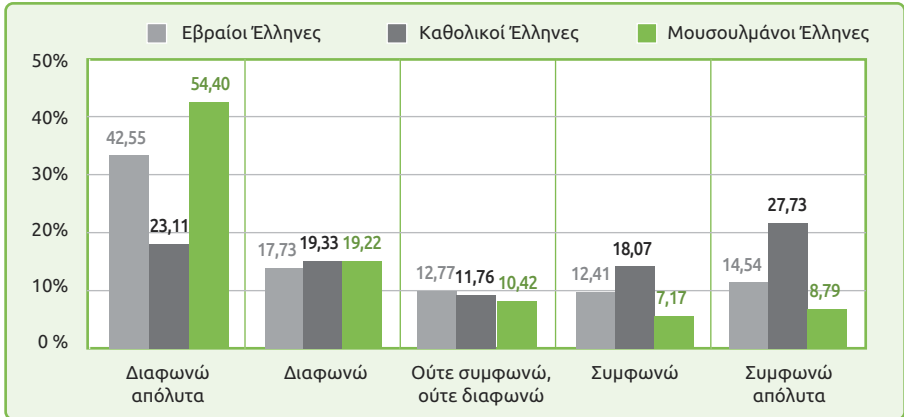

Εδώ, η υπόθεση περί αντισημιτισμού των πολιτικών άκρων γίνεται ακόμα πιο ξεκάθαρη με τις άκρα Αριστερά και άκρα Δεξιά να εμπιστεύονται λιγότερο τους Εβραίους, ενώ οι Κεντροαριστερά και Κεντροδεξιά φαίνεται να έχουν τα υψηλότερα επίπεδα εμπιστοσύνης.

Η παρακάτω ερώτηση, που αφορά τη σχέση εθνικής και θρησκευτικής ταυτότητας, συνοψίζει μια από τις βασικές αρχές της λειτουργίας του ελληνικού κράτους, την προνομιακή σχέση θρησκείας, εθνικής ταυτότητας και συνείδησης. Η ερώτηση η οποία τέθηκε στους ερωτηθέντες ήταν αν οι Έλληνες Εβραίοι/Καθολικοί/Μουσουλμάνοι θέτουν σε προτεραιότητα την εθνική ή τη θρησκευτική τους ταυτότητα, αισθάνονται δηλαδή πρωταρχικά Εβραίοι/Καθολικοί/Μουσουλμάνοι και δευτερευόντως Έλληνες. Όπως προκύπτει από τους πίνακες του 2015, οι Έλληνες συνεχίζουν να ταυτίζουν την εθνική ταυτότητα με την επικρατούσα θρησκεία: οι ερωτηθέντες Έλληνες (Ορθόδοξοι) διαχωρίζουν τους Έλληνες πολίτες με βάση το θρήσκευμα, θεωρώντας μειωμένης εθνικής συνείδησης τους Καθολικούς σε ποσοστό 42%, τους Εβραίους σε ποσοστό 60% και τους Μουσουλμάνους σε ποσοστό 73%. Η άποψη ότι Έλληνες πολίτες διαφορετικού θρησκευάτος είναι μειωμένης εθνικής συνείδησης αποτελεί ένα από τα πλέον αναμενόμενα αλλά ταυτόχρονα ανησυχητικά πορίσματα της έρευνας, καθώς ακριβώς αυτή η αντίληψη ευθύνεται για ιστορικές διενέξεις αλλά και σύγχρονες παραβιάσεις

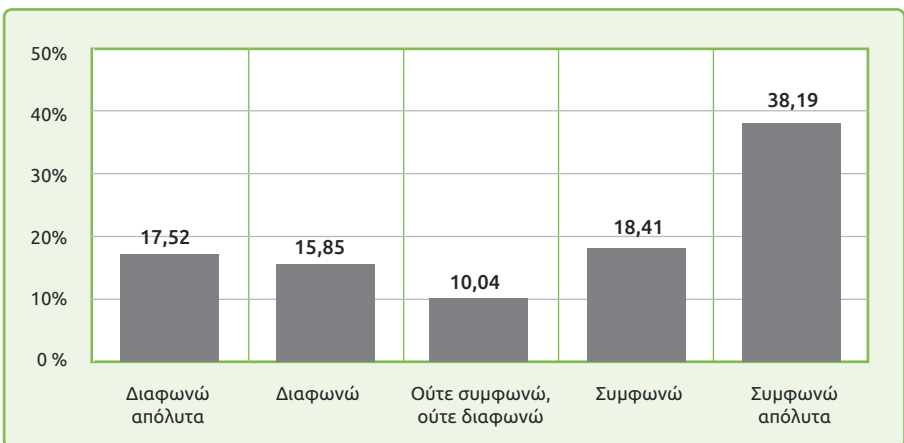
ατομικών και θρησκευτικών ελευθεριών. Αποδεικνύει δε ότι παραδοσιακές αντιλήψεις και προκαταλήψεις θρησκευτικού χαρακτήρα καθορίζουν μέχρι σήμερα τη στάση της πλειοψηφίας των ερωτώμενων.

ΓΡΑΦΗΜΑ 16: Ελληνικότητα και θρήσκευμα

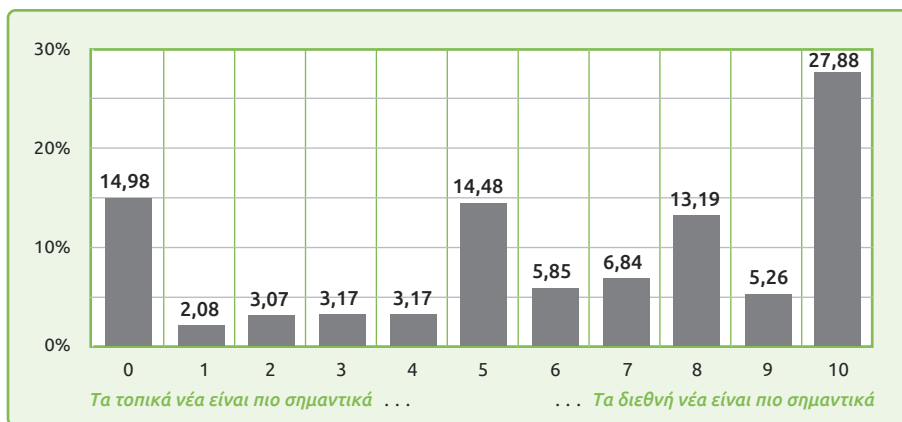
Η θρησκευτική προκατάληψη, συνεπώς, αποτελεί ένα από τα βασικότερα εμπόδια στην άρση των αντισημιτικών και εν γένει θρησκευτικών προκαταλήψεων. Αδιαμφισβήτητα, η εθνικιστική ανάγνωση του παρελθόντος αποτελεί έναν δεύτερο πολύ σημαντικό παράγοντα. Στα τρία παρακάτω διαγράμματα η προσοχή μας στράφηκε στην καταγραφή της εθνοκεντρικής ερμηνείας του παρελθόντος και στο κατά πόσο αυτή συμβάλλει στην ανάπτυξη αντισημιτικών απόψεων.

ΓΡΑΦΗΜΑ 17: Μέτρηση εθνοκεντρισμού με βάση το ερώτημα «Οι σύγχρονοι Έλληνες αποτελούν τη συνέχεια των αρχαίων Ελλήνων;»

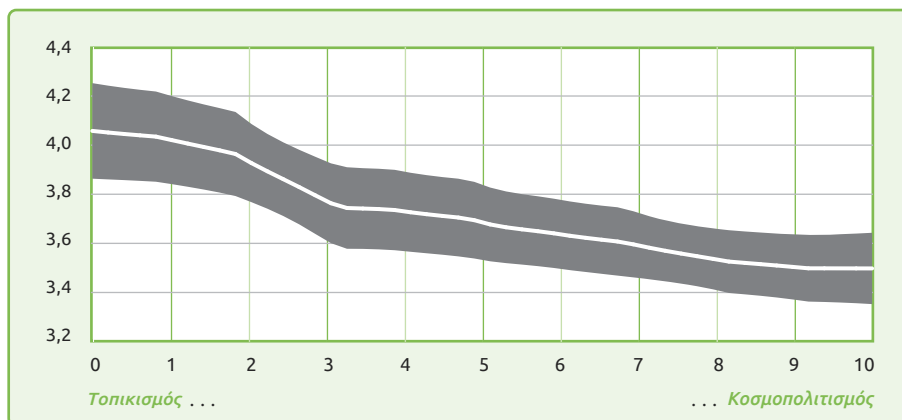
Το Γράφημα 17 καταγράφει τις απαντήσεις στο ερώτημα αν οι σύγχρονοι Έλληνες αποτελούν τη συνέχεια των αρχαίων Ελλήνων, μια ερώτηση που υποδεικνύει μια δεδομένη και γραμμική ανάγνωση του εθνικού παρελθόντος με την οποία συμφώνησε το 1/3 των ερωτηθέντων.

ΓΡΑΦΗΜΑ 18: Τοπικισμός, κοσμοπολιτισμός και αντισημιτισμός με βάση το ερώτημα «Οι τοπικές ειδήσεις είναι πιο σημαντικές από τις διεθνείς»

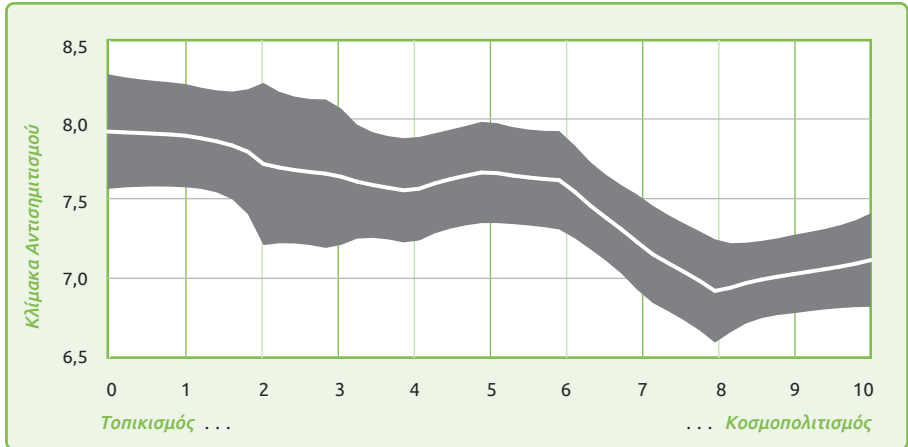

Εξετάσαμε τη συσχέτιση των δύο παραπάνω ερωτήσεων με αντισημιτικές απόψεις. Όπως προκύπτει με σαφήνεια, όσοι ασπάζονται σε μεγάλο βαθμό την εθνοκεντρική ερμηνεία του ελληνικού παρελθόντος παρουσιάζονται περισσότερο επιρρεπείς σε αντισημιτικές απόψεις. Αντίθετα, όσο περισσότερο κοσμοπολίτης νιώθει κανείς, τόσο λιγότερο εμφορείται από αντισημιτικές απόψεις (Γράφημα 19 και 20).

ΓΡΑΦΗΜΑ 19: Σχέση τοπικισμού, κοσμοπολιτισμού και αντισημιτισμού

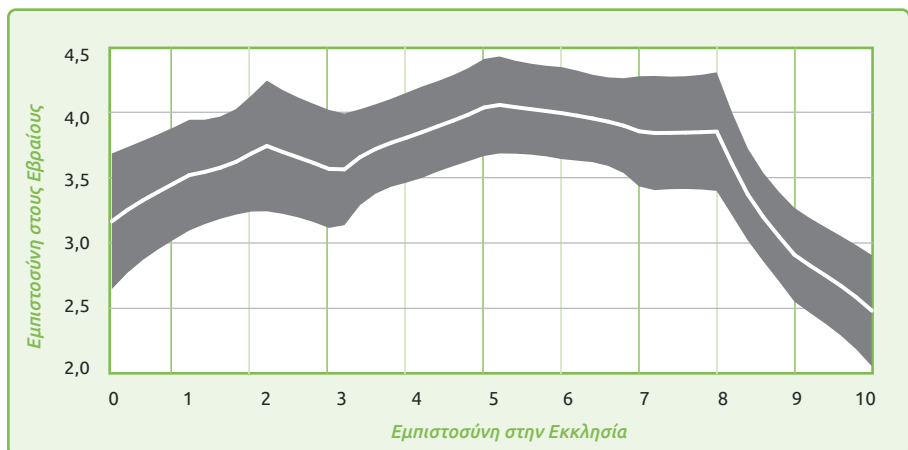

ΓΡΑΦΗΜΑ 20: Τοποθέτηση στον άξονα τοπικισμός-κοσμοπολιτισμός και αντισημιτισμός χρησιμοποιώντας τη μέτρηση «Το Ισραήλ συμπεριφέρεται στους Παλαιστίνιους, όπως ακριβώς συμπεριφέρθηκαν οι Ναζί στους Εβραίους»

Κλείνοντας το ζήτημα των ιδεολογικών τοποθετήσεων και της σχέσης τους με τον αντισημιτισμό, παραθέτουμε τη συσχέτιση αντισημιτισμού και εμπιστοσύνης προς την Εκκλησία. Καθώς ένα αρκετά μεγάλο κομμάτι της βιβλιογραφίας αναφέρεται στον θρησκευτικό παράγοντα, η σχέση αυτή παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον.

ΓΡΑΦΗΜΑ 21: Εμπιστοσύνη στην Εκκλησία και αντισημιτισμός χρησιμοποιώντας τη δεκαβάθμια κλίμακα εμπιστοσύνης προς τους Εβραίους

Το συμπέρασμα από το γράφημα 21 είναι προφανές: όσο περισσότερο εμπιστεύεται το άτομο την Εκκλησία τόσο αυξάνονται οι αντισημιτικές του στάσεις. Αν και η παραπάνω ανάλυση δεν προϋποθέτει αιτιώδη σχέση, η συσχέτιση των δύο κλιμάκων είναι ισχυρή.

2.4. ΘΕΩΡΙΕΣ ΣΥΝΩΜΟΣΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΣΜΟΣ

Στο τμήμα αυτό της έρευνας θα ασχοληθούμε με τη διάσταση των θεωριών συνωμοσίας, μια διάσταση που παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον και τα τελευταία χρόνια βρίσκεται σε διαρκή έξαρση στην Ελλάδα.

Οι θεωρίες συνωμοσίας διεθνώς θεωρούνται μια από τις βασικές εξηγητικές παραμέτρους των αντισημιτικών αντιλήψεων. Μια από τις πρωταρχικές επιδιώξεις μας ήταν να εξετάσουμε αν και κατά πόσο οι πολίτες που υιοθετούν θεωρίες συνωμοσίας συμμερίζονται αντισημιτικές απόψεις. Δίχως αμφιβολία, ο αντισημιτισμός από μόνος του βασίζεται σε μια συνωμοσιολογική αντίληψη του κόσμου. Πολίτες που επιχειρούν να εξηγήσουν τον κόσμο βρίσκουν σε αυτές τις «θεωρίες» μια εύκολη ευλογοφανή δίοδο, που απλοποιεί τη συνθετότητα του κόσμου και ταυτόχρονα δίνει απλοϊκές και –δυστυχώς– δημοφιλείς επεξηγήσεις της πραγματικότητας. Εξίσου ανησυχητικό είναι το γεγονός ότι σε μεγάλο ποσοστό οι Έλληνες και Ελληνίδες έχουν την τάση να πιστεύουν πολλές από αυτές τις θεωρίες.

Στην έρευνα του Ιουνίου του 2014 επιχειρήσαμε να συμπεριλάβουμε αρκετές από αυτές τις θεωρίες στο ερωτηματολόγιό μας. Για να αποτυπώσουμε τις τάσεις χρησιμοποιήσαμε την ίδια τεχνική με τη μέτρηση του αντισημιτισμού, δηλαδή παραθέσαμε τις συνωμοσίες ως προτάσεις και ζητήσαμε τον βαθμό συμφωνίας των ερωτηθέντων σε πενταβάθμια κλίμακα Likert. Οι προτάσεις παρατίθενται παρακάτω:

- A. Η προσελήνωση του Νιλς Άρμστρονγκ στο φεγγάρι το 1969 ήταν σκηνοθετημένη.
- B. Η επίθεση στους Δίδυμους Πύργους ήταν αποτέλεσμα καλά οργανωμένου σχεδίου με στόχο την επιβολή της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ.
- Γ. Το φάρμακο κατά του καρκίνου έχει βρεθεί, αλλά οι φαρμακευτικές εταιρίες παρεμποδίζουν την παραγωγή του.
- Δ. Η κρίση της ελληνικής οικονομίας ήταν προοχεδιασμένη από διάφορα εξωθεσμικά κέντρα.
- E. Ο πρώην πρωθυπουργός Κώστας Σημίτης είναι εβραϊκής καταγωγής.

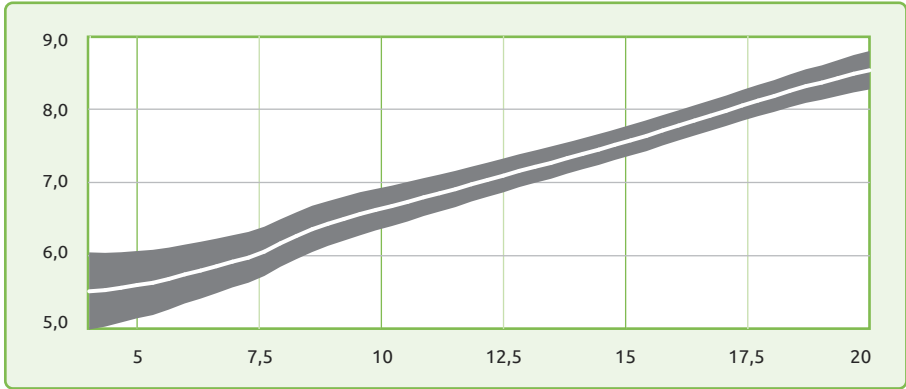
Από τα παραπάνω, υψηλότερο ποσοστό συμφωνίας σημειώνει το ερώτημα για την ελληνική κρίση με ποσοστό 75%, ακολουθεί το φάρμακο κατά του καρκίνου με 69% και η επίθεση στους Δίδυμους Πύργους με 59%. Το ερώτημα για τον πρώην πρωθυπουργό δεν υποβλήθηκε καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας. Τις ημέρες που τέθηκε, ο μέσος όρος ήταν κοντά στο 61%. Τέλος, το ερώτημα περί προσελήνωσης απέφερε ένα διόλου ευκαταφρόνητο 27% που αμφισβητεί την εγκυρότητα του γεγονότος.

Για να διερευνήσουμε τη συσχέτιση μεταξύ συνωμοσιολογίας και αντισημιτισμού, συνδυάσαμε τις 4 πρώτες ερωτήσεις ώστε υψηλότερα νούμερα στην κλίμακα να σηματοδοτούν υψηλότερη αποδοχή θεωριών συνωμοσίας. Στο παρακάτω γράφημα μπορεί κανείς να δει την προφανή συσχέτιση συνωμοσιολογίας και αντισημιτισμού.

Καθίσταται προφανές ότι θεωρίες συνωμοσίας και αντισημιτισμός στην ελληνική κοινή γνώμη είναι οι δυο όψεις του ίδιου νομίσματος.

Στο επόμενο κομμάτι θα ασχοληθούμε με δύο σημαντικές παραμέτρους σχετικά με τα επίπεδα εκπαίδευσης και τα επίπεδα γνώσεων των ερωτηθέντων. Το κομμάτι αυτό είναι σημαντικό, καθώς τα αποτελέσματα μπορεί να έχουν σοβαρή επίδραση στον τρόπο που θα αξιολογηθεί και, εν τέλει, θα μειωθεί ο αντισημιτισμός στην Ελλάδα.

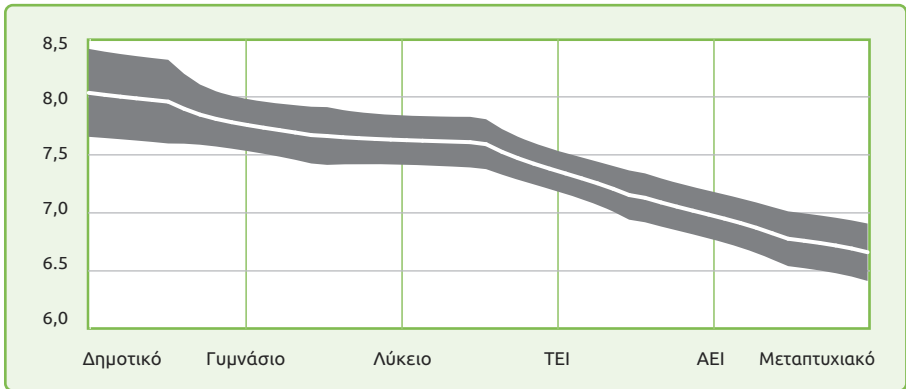
ΓΡΑΦΗΜΑ 22: Η σχέση συνωμοσιολογίας και αντισημιτισμού

2.5. ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΣΜΟΣ

Μια βασική υπόθεση εργασίας είναι ότι η εκπαίδευση και η γνώση μειώνουν την ξενοφοβία και τον ρατσισμό. Όντως, μια απλή επισκόπηση του Γραφήματος 23 επιβεβαιώνει τη συγκεκριμένη θέση. Περισσότερα χρόνια εκπαίδευσης αντιστοιχούν σε χαμηλότερα επίπεδα αντισημιτισμού (χρησιμοποιώντας τη συνδυαστική κλίμακα).

ΓΡΑΦΗΜΑ 23: Επίπεδα εκπαίδευσης και αντισημιτισμός

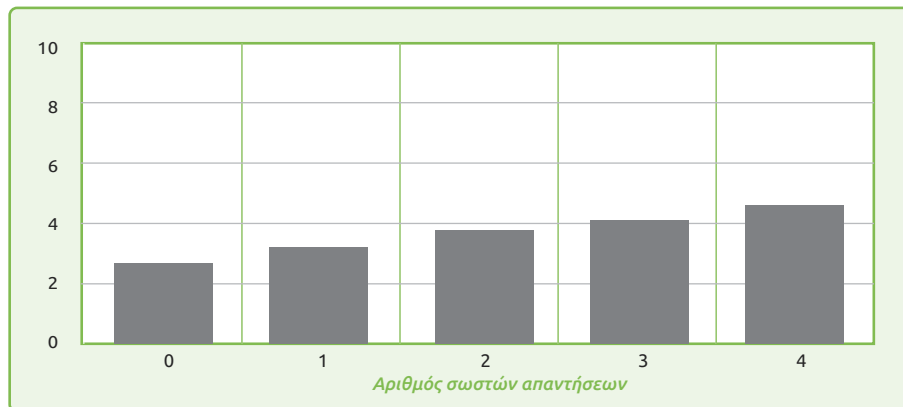

Διατηρώντας κάποιες επιφυλάξεις για το μικρό δείγμα στις χαμηλότερες και στην υψηλότερη βαθμίδα, η σχέση δείχνει να είναι ξεκάθαρη. Παρ' όλα αυτά, ακόμα και σε κατόχους μεταπτυχιακού τίτλου τα επίπεδα αντισημιτισμού δεν είναι αμελητέα. Γι' αυτόν τον λόγο προσπαθήσαμε να εξετάσουμε πιο συγκεκριμένα γνωστικά επίπεδα χρησιμοποιώντας την πολιτική γνώση ως αφετηρία. Ειδικότερα, για να δούμε κατά πόσο διαφέρουν οι γενικές πολιτικές γνώσεις από τις ειδικές σχετικά με την ιστορία των Εβραίων στην Ελλάδα και διεθνώς, δημιουργήσαμε μια σειρά προτάσεων που αναφέρονται σε διάφορα θέματα και ζητήσαμε από τους ερωτηθέντες να μας απαντήσουν για την ορθότητα ή μη των προτάσεων. Οι προτάσεις έχουν ως εξής:

A. Υπουργός Εξωτερικών είναι ο Δημήτρης Αβραμόπουλος.	[Σωστό]
B. Στην Ελλάδα κατοικούν σήμερα πάνω από 300.000 Εβραίοι.	[Λάθος]
Γ. Μέχρι και τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η πόλη με τους περισσότερους Εβραίους στην Ελλάδα ήταν τα Γιάννενα.	[Λάθος]
Δ. Τα Δωδεκάνησα προσαρτήθηκαν στο ελληνικό κράτος μετά το τέλος του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου.	[Λάθος]

Το Γράφημα 24 παρουσιάζει τη γενική εικόνα: η πολιτική και ιστορική γνώση σχετίζεται με υψηλότερο βαθμό εμπιστοσύνης στους Εβραίους. Με αφετηρία αυτό το εύρημα, προχωρήσαμε σε μια πιο ειδική ανάλυση των δεδομένων. Από τις απαντήσεις που δόθηκαν δημιουργήσαμε δύο μεταβλητές, αυτή που αφορά σε γενικές γνώσεις (ερωτήσεις 1 και 4) και αυτή που αφορά στο εβραϊκό ζήτημα (ερωτήσεις 2 και 3). Στη συνέχεια, χρησιμοποιήσαμε κάποια βασικά μοντέλα παλινδρόμησης και ελέγξαμε τις διαφορές στους συντελεστές ανάμεσα στις δύο μεταβλητές. Τα αποτελέσματα δείχνουν πως ενώ οι γενικές γνώσεις δεν επηρεάζουν στο ελάχιστο τις αντισημιτικές τάσεις, οι ειδικές για τους Εβραίους δείχνουν να μειώνουν αισθητά τα επίπεδα αντισημιτισμού. Με λίγα λόγια, όσα περισσότερα γνωρίζει κανείς για το θέμα τόσο λιγότερο εμφορείται από αντισημιτικές προκαταλήψεις.

ΓΡΑΦΗΜΑ 24: Γενικές και ειδικές γνώσεις και εμπιστοσύνη στους Εβραίους (κλίμακα από 0 έως 10)

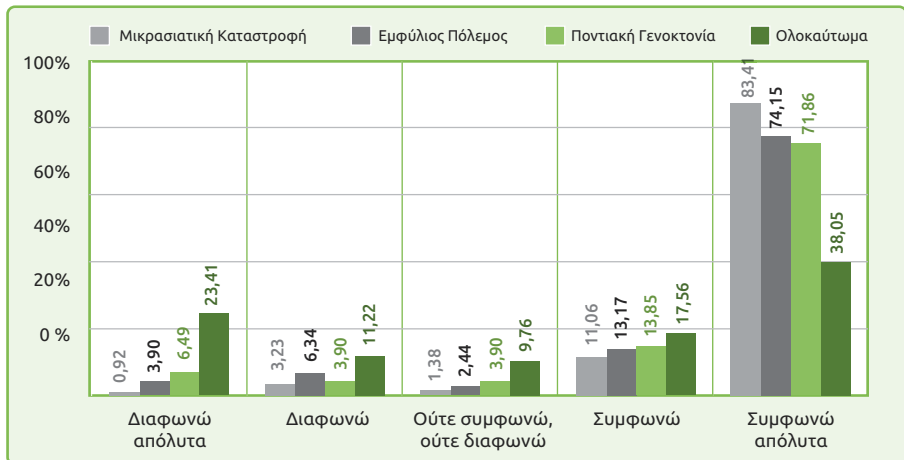
Σύμφωνα με το παραπάνω εύρημα, η απόκτηση πληρέστερων γνώσεων της ιστορίας των Ελλήνων Εβραίων και των θηριωδιών των Ναζί (και άλλων) από τους μαθητές και τις μαθήτριες, ενδέχεται να συντελέσει στην αισθητή μείωση του αντισημιτισμού στην Ελλάδα. Γενικά, η διαθέσιμη βιβλιογραφία περί διδασκαλίας της ιστορίας στη μέση εκπαίδευση αποκαλύπτει ότι η χώρα μας ακολουθεί μια εσωστρεφή ανάγνωση της παγκόσμιας ιστορίας. Συγκριτικά, οι χώρες που διδάσκουν την ιστορία κατ' αυτόν τον τρόπο φαίνεται να δείχνουν ότι αντιστέκονται στον πλουραλισμό και σημειώνουν υψηλά επίπεδα ρατσισμού και ξενοφοβίας.

Τον Ιανουάριο του 2015 προχωρήσαμε σε μια ακόμη έρευνα κατά την οποία μεταξύ των θεματικών που αναπτύξαμε ήταν και η διδασκαλία διαφόρων ζητημάτων και το πώς οι ερωτηθέντες αξιολογούν τη χρησιμότητα του κάθε θέματος. Πρωτίστως στις απαντήσεις τους

αναφέρθηκαν στη Μικρασιατική Καταστροφή θεωρώντας την ως την πλέον τραυματική στιγμή που βίωσε ο ελληνισμός στον 20ό αιώνα, με επίπεδα αποδοχής κοντά στο 95%. Σε ερώτηση για την υποχρεωτική διδασκαλία του Ελληνικού Εμφυλίου, ενός θέματος ταμπού για όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, το 87% των ερωτηθέντων, παραδόξως, θεωρεί ότι η διδασκαλία του Εμφυλίου θα έπρεπε να είναι υποχρεωτική στο σχολείο. Ως προς την Γενοκτονία των Ποντίων, το ποσοστό αποδοχής ήταν περίπου 85%. Ακολούθως, θέλοντας να συγκρίνουμε την αποδοχή της διδασκαλίας του Ολοκαυτώματος, σε σχετική ερώτησή μας, μόλις το 55% τοποθετήθηκε υπέρ της διδασκαλίας του.

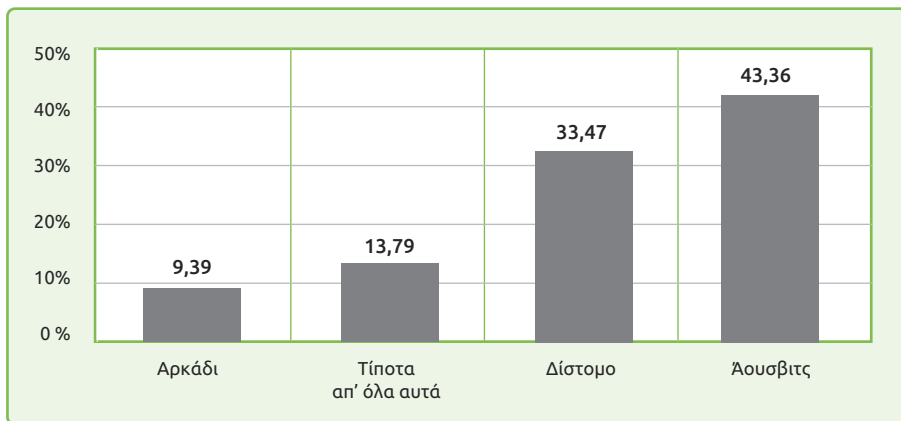
Συμπερασματικά, η ελληνική κοινή γνώμη προτιμά θέματα τα οποία σχετίζονται αμεσότερα με τον ελληνικό χώρο, ενώ είναι σαφές ότι ιεραρχεί ως πλέον σοβαρή και απαραίτητη για την ιστορική μνήμη τη διδασκαλία γεγονότων με τα οποία η ίδια ταυτίζεται. Για διάφορους λόγους, το Ολοκαύτωμα δεν αποτελεί μέρος της ελληνικής εθνικής αφήγησης και ως τέτοιο συγκεντρώνει πολύ μικρότερη αποδοχή. Το πλέον εντυπωσιακό στοιχείο σχετικά με την παραπάνω ερώτηση είναι το γεγονός ότι το 34% των ερωτηθέντων διαφωνεί με τη διδασκαλία του Ολοκαυτώματος στην ελληνική εκπαίδευση. Αυτό το ποσοστό αποτελεί και έναν βασικό πυρήνα αντίδρασης κατά των προσπαθειών διατήρησης της ιστορικής μνήμης του Ολοκαυτώματος και αναδεικνύει τις αντιστάσεις μέρους της ελληνικής κοινωνίας όσον αφορά στην τοποθέτηση του εβραϊκού θέματος σε θέση ισότιμη με τα ελληνικά τραυματικά γεγονότα του παρελθόντος.

ΓΡΑΦΗΜΑ 25: Θα έπρεπε να διδάσκονται υποχρεωτικά αυτά τα θέματα στο σχολείο;

Οι παραπάνω παρατηρήσεις επιβεβαιώνονται από τη μελέτη των δύο επόμενων διαγραμμάτων. Στη σχετική ερώτηση «Τι σας έρχεται πρώτα στον νου, όταν ακούτε τη λέξη "Ολοκαύτωμα";», οι ερωτηθέντες μπορούσαν να επιλέξουν μεταξύ της προφανούς απάντησης «Αουσβιτς» και τριών άλλων απαντήσεων. Η πρώτη παρέπεμπε στα μαρτυρικά χωριά της Κατοχής, τα οποία κάηκαν και εξοντώθηκαν από τους Ναζί (Καλάβρυτα, Δίστομο κ.ά.). Η δεύτερη επιλογή παρέπεμπε στις ηρωικές θυσίες κατά τη διάρκεια της Επανάστασης του 1821 και μετέπειτα (Αρκάδι, Ζάλογγο κ.ά.) και η τρίτη σε τίποτα από τα παραπάνω. Η λογική της ερώτησης αποσκοπούσε στο να διαπιστωθεί σε ποιο βαθμό η ελληνική κοινή γνώμη έχει ταυτίσει τη λέξη «Ολοκαύτωμα» με την εβραϊκή εμπειρία, όπως ισχύει στο εξωτερικό, ή το αντίθετο, αν αγνοεί εσκεμμένα ή μη αυτή τη σύνδεση.

ΓΡΑΦΗΜΑ 26: Τι σας έρχεται πρώτα στον νου όταν ακούτε τη λέξη «Ολοκαύτωμα»;

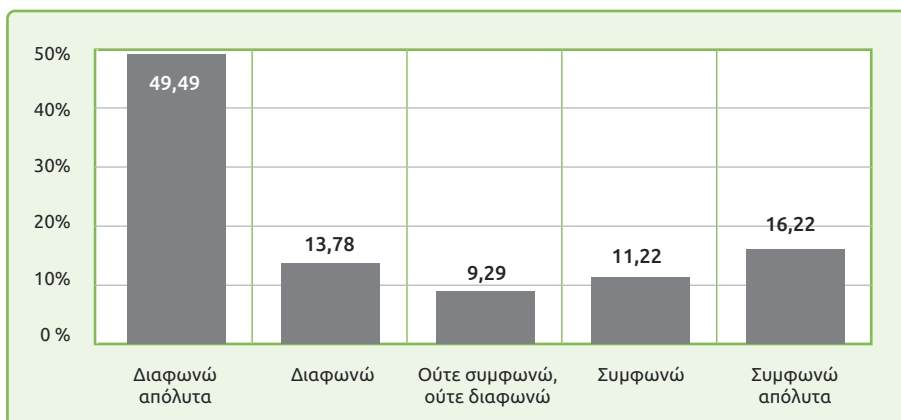

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Το ύψος της κάθε μπάρας υποδηλώνει το ποσοστό κάθε απάντησης. Τα μαύρα κλειστά διαστήματα δείχνουν τα 95% διαστήματα εμπιστοσύνης.

Παρότι η απάντηση «Αουσβιτς» συγκέντρωσε το μεγαλύτερο ποσοστό (43%), το αθροιστικό ποσοστό των άλλων δύο απαντήσεων ήταν ακριβώς το ίδιο (43%) δείχνοντας τη διαίρεση της ελληνικής κοινής γνώμης πάνω στο ζήτημα. Η εμφανής προτεραιότητα στην ελληνική εμπειρία του πολέμου και η διστακτική στάση απέναντι στις εβραϊκές εμπειρίες έχουν υπονομεύσει τη συμβολική σημασία του Ολοκαυτώματος.

Τα παραπάνω επιβεβαιώνονται και από το Γράφημα 27, το οποίο έθεσε την ερώτηση για το αν «ήρθε η ώρα να αφήσουμε το Ολοκαύτωμα και τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο πίσω μας». Η ερώτηση αποσκοπούσε στον εντοπισμό αυτού που η διεθνής βιβλιογραφία ονομάζει «Holocaust fatigue», δηλαδή το αίσθημα κορεσμού από την πληθώρα πολιτισμικών και κοινωνικών αναφορών στο Ολοκαύτωμα.

ΓΡΑΦΗΜΑ 27: Ήρθε η ώρα να αφήσουμε το Ολοκαύτωμα πίσω μας;

Παρά το γεγονός ότι μόλις το 27% των ερωτηθέντων συμφώνησε με την παραπάνω πρόταση, η Ελλάδα είναι η χώρα με το υψηλότερο ποσοστό μετά από τη Γερμανία,⁴¹ σαφής ένδειξη της δυσανεξίας της ελληνικής κοινής γνώμης απέναντι στις προσπάθειες ανάδειξης της εβραϊκής ιστορικής μνήμης.

2.6. ΘΥΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΣΜΟΣ

Τι είναι αυτό που μπορεί να ερμηνεύσει αυτή την επαμφοτερίζουσα συλλογική στάση απέναντι στους Εβραίους και στο ιστορικό τους παρελθόν; Θεωρούμε πως μια από τις βασικές συνέπειες της διδασκαλίας της ιστορίας, όπως αυτή διδάσκεται στα ελληνικά σχολεία, είναι και η τόνωση του εθνικού συναισθήματος μέσω της ενθύμησης τραυματικών στιγμών και της θυματοποίησης. Συνεπώς, ένας από τους λόγους για τους οποίους μέρος της κοινής γνώμης διατηρεί αυτή τη στάση είναι και η συλλογική εθνική θυματοποίηση. Με τον όρο θυματοποίηση εννοούμε τη συλλογική πεποίθηση ότι ο ελληνικός λαός έχει υποφέρει άδικα και περισσότερο από άλλους λαούς. Η αίσθηση της θυματοποίησης δημιουργεί αισθήματα μειονεκτικότητας, φθόνου και ανταγωνισμού με τους άλλους λαούς, των οποίων, όπως πιστεύουν, ο πόνος και το τραύμα αναγνωρίστηκαν σε μεγαλύτερο βαθμό από τα παθήματα του ελληνικού λαού. Πιστεύουμε πως εκεί βρίσκεται η ρίζα των ρατσιστικών στερεοτύπων και εκεί πρέπει να εστιάσει η ακαδημαϊκή κοινότητα, αλλά και η κοινωνία και η πολιτεία, για την κατανόηση και αντιμετώπιση του φαινομένου.

Πριν αναλύσουμε το θεωρητικό υπόβαθρο και παρουσιάσουμε τα εμπειρικά μας δεδομένα για τη σχέση θυματοποίησης και αντισημιτισμού, θεωρούμε χρήσιμο να εξετάσουμε την κατανομή της κλίμακας θυματοποίησης και να εξηγήσουμε τη μεθοδολογία μας ως προς τον τρόπο με τον οποίο τέθηκε το ερώτημα στο δείγμα μας.

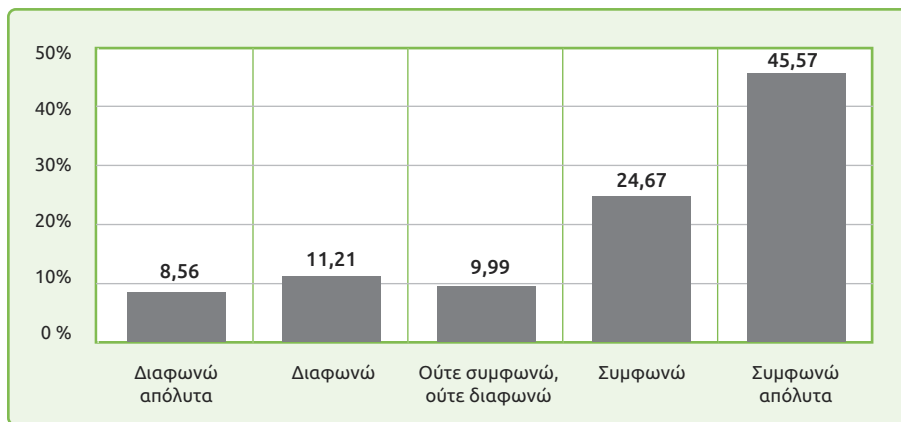
Αποφασίσαμε να θέσουμε έναν υψηλού κινδύνου στόχο ως προς τη μέτρηση της «ανταγωνιστικής θυματοποίησης». Ως σημείο αναφοράς θέσαμε τους ίδιους τους Εβραίους, οι οποίοι αποτελούν μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο το αρχετυπικό παράδειγμα γενοκτονίας. Αυτό καθιστά την εξέταση της υπόθεσής μας συντηρητική, γιατί σίγουρα στη θεωρία δύσκολα θα μπορούσε «οτιδήποτε άλλο» να συγκριθεί με το Ολοκαύτωμα. Την ίδια ώρα, η επιλογή μας αυτή ενδέχεται να λειτουργήσει και αντίστροφα, εφόσον άτομα με αντισημιτικές απόψεις μπορούν να αμφισβητούν ή να μειώνουν το μέγεθος του Ολοκαυτώματος, με αποτέλεσμα οι συμφορές των Ελλήνων –με πολύ εύκολο τρόπο– να τείνουν να εξισωθούν με εκείνες των Εβραίων. Αν ισχύσει η παραπάνω υπόθεση, τα αποτελέσματα της σύγκρισης θα μπορούσαν να προκύψουν σε έναν βαθμό λανθασμένα. Στην έρευνα του Ιανουαρίου του 2015 προχωρήσαμε σε επιπλέον ερωτήματα με σκοπό να επιβεβαιώσουμε ότι οι σχέσεις που θα παρουσιάσουμε παρακάτω είναι ανθεκτικές σε διαφορετικές διατυπώσεις του ίδιου ερωτήματος.⁴²

Το ερώτημα στο ερωτηματολόγιο του Ιουνίου του 2014 είχε ως εξής: «Ο ελληνοισμός έχει υποστεί γενοκτονίες ισάξιες ή χειρότερες από την εξόντωση των Εβραίων;». Η κατανομή της συγκεκριμένης μέτρησης απεικονίζεται στο Γράφημα 28.

⁴¹ <http://www.timesofisrael.com/most-germans-want-to-put-the-holocaust-behind-them-survey-finds>

⁴² Όταν χρησιμοποιήσαμε αντί για τους Εβραίους τους Αρμένιους, τους Βόσνιους ή και γενικά «άλλους λαούς», βρήκαμε τα ίδια ή παρόμοια αποτελέσματα.

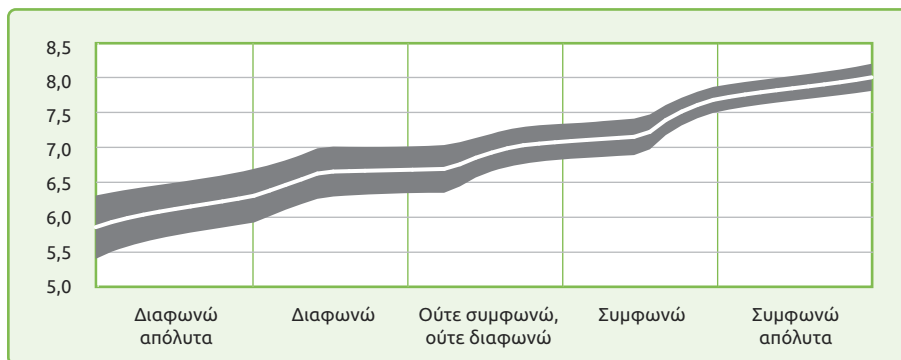
ΓΡΑΦΗΜΑ 28: Η κατανομή της συλλογικής θυματοποίησης

Περίπου το 70% του δείγματος δείχνει να συμφωνεί ότι ο ελληνικός λαός έχει υποστεί χειρότερες ή ισάξιες γενοκτονίες με τους Εβραίους, ποσοστό εντυπωσιακό για μια τόσο ακραία διατύπωση και εξαιρετικά υψηλό, αν αναλογιστεί κανείς τα έξι εκατομμύρια Εβραίων που έχασαν τη ζωή τους μόνο κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Επίσης, η συσχέτιση της θυματοποίησης με τον αντισημιτισμό, που απεικονίζεται στο Γράφημα 29, προκαλεί αντίστοιχα έκπληξη.

ΓΡΑΦΗΜΑ 29: Η σχέση θυματοποίησης και αντισημιτισμού

Η εξαιρετικά στενή σχέση ανάμεσα στις δύο μετρήσεις παραμένει ανθεκτική, ακόμα και όταν συμπεριλαμβάνουμε σειρά μεταβλητών, όπως δημογραφικά στοιχεία, ιδεολογία, κομματική στήριξη, υιοθέτηση θεωριών συνωμοσίας, κτλ. Σύμφωνα με τα στοιχεία αυτά, η αιτιολόγηση της ανάπτυξης αντισημιτικών αισθημάτων και απόψεων, βασισμένων στο αίσθημα της αδικίας και της θυματοποίησης προκύπτει αβίαστα. Όσο, λοιπόν, η ελληνική κοινωνία αναπτύσσει σύνδρομο ανταγωνισμού έναντι της εβραϊκής εμπειρίας και διεκδικεί τον ρόλο του απόλυτου θύματος της ιστορίας και των Μεγάλων Δυνάμεων, τόσο πιο δύσκολη θα καθίσταται η αντιμετώπιση του αντισημιτικού φαινομένου, γεγονός που αποτελεί ένα εξαιρετικά ανησυχητικό συμπέρασμα λόγω και της παρούσας συγκυρίας.

3. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Λαμβάνοντας υπόψη τις διεθνείς πρακτικές και αξιοποιώντας την παρούσα έρευνα με τα αποτελέσματά της και την έως τώρα εμπειρία από την εφαρμογή δημόσιων πολιτικών αντιμετώπισης του ρατσισμού και αντισημιτισμού στην Ελλάδα, θεωρούμε κατάλληλη τη στιγμή για την ανάληψη πρωτοβουλιών και την υιοθέτηση δράσεων που θα οδηγήσουν στη σφαιρική αντιμετώπιση του ζητήματος. Στο πλαίσιο αυτό, στην παρούσα ενότητα προτείνονται δημόσιες πολιτικές και δράσεις που μπορούν να οδηγήσουν στην αποτελεσματική αντιμετώπιση του αντισημιτισμού σε επίπεδο κοινωνίας και δημόσιας ζωής, λειτουργίας των πολιτικών θεσμών και της δημόσιας διοίκησης, αλλά και δράσης των ΜΜΕ.

1. Αντιμέτωπιση του αντισημιτισμού από τα θεσμικά όργανα του κράτους

- Καταρχάς κρίνονται αναγκαίες δύο βασικές αρχές: η εξασφάλιση της ασφαλούς διαβίωσης των Εβραίων συμπολιτών, δηλαδή η προστασία της σωματικής τους ακεραιότητας και περιουσίας, και ο σεβασμός των θρησκευτικών τους μνημείων και κοινωνικών χώρων συνάντησης (συναγωγών, σχολείων, γραφείων, γηροκομείων κλπ.).
- Τα μέτρα τα οποία πρέπει να ληφθούν από την ελληνική πολιτεία είναι τα εξής:
 - Επαρκής και ορατή αστυνομική παρουσία στους τόπους και τα δημόσια μνημεία του Ολοκαυτώματος, που συχνά υπόκεινται σε βανδαλισμούς. Περαιτέρω εντατικοποίηση των μέτρων σε περιπτώσεις κατά τις οποίες οι διεθνείς εξελίξεις το επιβάλλουν.
 - Αστυνομική και δικαστική δίωξη και σύλληψη των υπευθύνων για αντισημιτικά έκτροπα, καθώς και παρακολούθηση ομάδων στη χώρα με ανοικτές ή αδήλωτες αντισημιτικές ατζέντες.
 - Επιμόρφωση των Υπηρεσιών Ασφαλείας πάνω σε θέματα που αφορούν στις εβραϊκές κοινότητες της χώρας και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν.
- Άμεση καταδίκη των υπευθύνων για κρούσματα αντισημιτισμού, συμπεριλαμβανομένων βανδαλισμών μνημείων και άλλων τοποθεσιών, από τους αρμόδιους κυβερνητικούς φορείς (κυβερνητικός εκπρόσωπος, Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Υπουργείο Εσωτερικών). Αντίθετα, η καταδίκη από αναρμόδιους φορείς (όπως το Υπουργείο Εξωτερικών) κρίνεται ως εξαιρετικά προβληματική, καθώς οι Έλληνες Εβραίοι είναι Έλληνες πολίτες και αντίστοιχες δηλώσεις, αντί να περιορίζουν, ενισχύουν αντισημιτικές προκαταλήψεις που οδηγούν στην κατανόηση των Εβραίων ως «ξένων» ή «άλλων» προς την ελληνική κοινωνία.
- Ενδείκνυται, σε συνεργασία με το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδας, να οριστούν κατευθυντήριες γραμμές, σχετικά με το τι συνιστά αντισημιτισμό και το πώς πρέπει να δίδονται ανάλογες πράξεις.

- Θεωρείται σημαντική η οργάνωση από κρατικές υπηρεσίες, ιδίως του Υπουργείου Δικαιοσύνης, συστηματικής συλλογής στοιχείων και παρακολούθησης πράξεων αντισημιτισμού στη χώρα. Στο πλαίσιο αυτό προτείνεται συγκεκριμένα:
 - Η εκπόνηση τακτικών μελετών για θέματα ρατσισμού και η διεξαγωγή ερευνών κοινής γνώμης για τη μελέτη της έκτασης του φαινομένου του αντισημιτισμού στην Ελλάδα και των αιτιών του, καθώς και η εφαρμογή συγκεκριμένης κυβερνητικής πολιτικής για την αποτελεσματική αντιμετώπισή του.
 - Η τήρηση λεπτομερών στατιστικών, οι οποίες θα δημοσιεύονται ανά τακτά χρονικά διαστήματα, προκειμένου να τίθενται ενώπιον της δημόσιας κοινής γνώμης.
 - Η στήριξη του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας –που ιδρύθηκε το 2015 και το οποίο μεταξύ άλλων έχει αναλάβει και την καταγραφή, συλλογή και εκτίμηση περιστατικών βανδαλισμού χώρων θρησκευτικού χαρακτήρα– από τη Γενική Γραμματεία Θρησκευμάτων και το Τμήμα Θρησκευτικών Ελευθεριών και Διαθρησκευτικών Σχέσεων του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων.
- Συνεργασία με διεθνείς οργανισμούς, οι οποίοι μπορούν να παράσχουν εμπειρία και πληροφορίες στις ελληνικές αρχές, όπως: η Επιτροπή του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων (CERD), ο Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (FRA) της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI) του Συμβουλίου της Ευρώπης, το Γραφείο Δημοκρατικών Θεσμών και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ODIHR) του Οργανισμού για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ-OSCE) και του ειδικού απεσταλμένου του για θέματα Αντισημιτισμού, η Διεθνής Συμμαχία για τη Μνήμη του Ολοκαυτώματος (IHRA), κτλ.
- Δημιουργία θέσης ειδικού απεσταλμένου για θέματα Αντισημιτισμού καθώς και Πρέσβη Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στο Υπουργείο Εξωτερικών, για τον συντονισμό δράσεων σε όλη την επικράτεια και την εφαρμογή των διεθνών δεσμεύσεων στο εσωτερικό.
- Υποστήριξη και επιδότηση από την πολιτεία πρωτοβουλιών της κοινωνίας των πολιτών που επικεντρώνονται σε θέματα έρευνας και δράσεων για την καταπολέμηση του ρατσισμού και του αντισημιτισμού στην ελληνική κοινωνία.
- Καθιέρωση της συμμετοχής κυβερνητικών εκπροσώπων στις εκδηλώσεις της Ημέρας Μνήμης του Ολοκαυτώματος (27 Ιανουαρίου).
- Υποστήριξη με κάθε δυνατό μέσο της δημιουργίας Μουσείου του Ολοκαυτώματος στη Θεσσαλονίκη και άλλων παρόμοιων προσπαθειών (μνημεία, μουσεία) σε άλλες ελληνικές πόλεις.
- Καθιέρωση ιστορικών μονοπατιών εβραϊκής μνήμης με την αντίστοιχη σήμανση σε πόλεις με εβραϊκή παρουσία κατά το παρελθόν.

ΑΠΟ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ

- Άμεση και δημόσια καταδίκη περιπτώσεων αντισημιτισμού, οποτεδήποτε αυτές λαμβάνουν χώρα, μέσω του προεδρείου του Ελληνικού Κοινοβουλίου.
- Δημιουργία κοινοβουλευτικού κώδικα δεοντολογίας προς αποτροπή εκφράσεων αντισημιτικών και μισαλλόδοξων δηλώσεων μέσα στο Κοινοβούλιο ή σε δημόσιες εμφανίσεις βουλευτών. Παραβιάσεις αυτού του κώδικα δεοντολογίας να επιφέρουν πειθαρχικές κυρώσεις στους ιδίους, σύμφωνα με το άρθρο 77 του Κανονισμού της Βουλής.⁴³
- Διοργάνωση στο Κοινοβούλιο συζητήσεων για το φαινόμενο του αντισημιτισμού στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία.
- Καθιέρωση ετήσιας εκδήλωσης για την Ημέρα Μνήμης του Ολοκαυτώματος (27 Ιανουαρίου) στην αίθουσα της ολομέλειας του Κοινοβουλίου με την πρόσκληση ειδικού ομιλητή υψηλού κύρους. Τέτοια εκδήλωση έλαβε χώρα για πρώτη φορά το 2016.
- Συμμετοχή Ελλήνων βουλευτών στις εργασίες της Διακοινοβουλευτικής Σύμπραξης για την Καταπολέμηση του Αντισημιτισμού (Inter-Parliamentary Coalition for Combating Antisemitism – ICCA).
- Καταδίκη με ψηφίσματα για σοβαρές περιπτώσεις αντισημιτισμού διεθνώς.

2. Αντιμετώπιση του αντισημιτισμού από την Ορθόδοξη Εκκλησία

- Στα πλαίσια του διαθρησκευτικού διαλόγου, η Ορθόδοξη Εκκλησία, ως η επικρατούσα στην Ελλάδα θρησκεία, θα μπορούσε να εκδώσει μια εγκύκλιο ή ένα ψήφισμα, όπως το αντίστοιχο *Nostra Aetate*⁴⁴ της Καθολικής Εκκλησίας, όπου μεταξύ των άλλων θρησκειών γίνεται σαφής αναφορά στη σχέση του καθολικισμού με τον ιουδαϊσμό, τονίζοντας την κοινή θρησκευτική κληρονομιά των δύο θρησκειών. Επιπλέον, στην εγκύκλιο απορρίπτεται κάθετα η θέση ότι οι Εβραίοι είναι αιώνια υπεύθυνοι για τον θάνατο του Χριστού, καταδικάζοντας παράλληλα και τον αντισημιτισμό.⁴⁵ Η επίδραση της ανωτέρω εγκυκλίου αποτιμάται ως θετική και από τις δύο πλευρές.
- Εκπρόσωποι της Εκκλησίας να συμβάλλουν ενεργά στην περαιτέρω ενδυνάμωση και ενίσχυση του διαθρησκευτικού και διαπολιτισμικού διαλόγου μεταξύ Χριστιανών και Εβραίων.⁴⁶ Στα πλαίσια αυτά εντάσσεται το φωτεινό, αλλά μεμονωμένο, παράδειγμα του μητροπολίτη Δημητριάδος κ. Ιγνάτιου, ο οποίος συμμετείχε από την πλευρά της Ορθόδοξης Εκκλησίας τον Μάιο του 2016 στην «Πορεία των Ζωντανών» (The March of the

⁴³ Βασισμένο εν μέρει στο Human Rights First, «Stemming the Tide of Extremism: Recommendations for the Greek Government», Δεκέμβριος 2015, <http://www.humanrightsfirst.org/sites/default/files/HRF-Extremism-Recs-Greece.pdf>, σελ. 2.

⁴⁴ Ο ακριβής και πλήρης τίτλος του μανιφέστου της Καθολικής Εκκλησίας είναι «Relations of the Church to Non-Christian Religions», βλ. <http://www.urbandharma.org/pdf/NostraAetate.pdf>

⁴⁵ <http://www.jta.org/2015/05/12/news-opinion/opinion/op-ed-50-years-on-how-nostra-aetate-has-transformed-jewish-catholic-relations>
<http://www.ajc.org/site/apps/nnnet/content3.aspx?c=7oJILSPwFfJSG&b=9291855&ct=14736165>

⁴⁶ Η αναφορά σε Εβραίους και Χριστιανούς στη παρούσα έκθεση, πέρα από το θρησκευτικό υπόβαθρο σχετίζεται και με το πολιτισμικό υπόβαθρο των δύο ομάδων, καθώς και με τις κοινωνικές ταυτότητες που εκπροσωπούν.

Living), που διοργανώνεται κάθε χρόνο σε ανάμνηση της «Πορείας Θανάτου» στο Άουσβιτς.⁴⁷

- Προτείνεται, η Ιερά Σύνοδος να αποστέλλει σχετική οδηγία προς τους ιερείς ώστε την Ημέρα Μνήμης του Ολοκαυτώματος να εντάσσεται σχετικός σχολιασμός στο κυριακάτικο κήρυγμα.

3. Αντιμετώπιση του αντισημιτισμού μέσα από την εκπαίδευση και την έρευνα

ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

- Εξέταση και αναθεώρηση των σχολικών εγχειριδίων και διδακτέας ύλης ώστε να:⁴⁸
 - Προσφέρουν επαρκείς γνώσεις αναφορικά με την εβραϊκή παρουσία στην Ελλάδα αλλά και για τις βασικές αρχές της εβραϊκής θρησκείας.
 - Μειωθούν οι εθνοκεντρικές ή εθνικιστικές περιγραφές διεθνών γεγονότων.
 - Συμπεριλαμβάνουν την άνοδο του φασισμού και ναζισμού στην Ευρώπη, τη ναζιστική ιδεολογία και το Ολοκαύτωμα.
 - Καταγράφουν τον ρόλο Ελλήνων που συνεργάστηκαν με τον κατακτητή κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και παράλληλα ιστορίες πολιτών που περιέθαλψαν διωκόμενους Έλληνες Εβραίους ή αντιτάχθηκαν σε αυτούς τους διωγμούς.
 - Περιλαμβάνουν ένα κεφάλαιο αναφορικά με τον ρατσισμό, τη θρησκευτική μισαλλοδοξία και τον σύγχρονο αντισημιτισμό.
- Εμπλουτισμός των γνώσεων των μαθητών και μαθητριών σχετικά με την εβραϊκή παρουσία στην Ελλάδα και δημιουργία εκθεσιακού και εκπαιδευτικού υλικού σχετικά με την ιστορική παρουσία και συμβολή της εβραϊκής κοινότητας στη χώρα. Η συστηματική επιμόρφωση μαθητών και μαθητριών στα σχολεία στις δημοκρατικές αρχές, όπως η προστασία των μειονοτήτων, ο σεβασμός της διαφορετικότητας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.
- Επιμόρφωση εκπαιδευτικών για τη διδασκαλία των προαναφερθεισών θεματικών και ενίσχυση των σεμιναρίων του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος για εκπαιδευτικούς, με θέμα τη διδασκαλία του Ολοκαυτώματος στα σχολεία, που ήδη γίνονται από το 2002 στην Αθήνα και τα τελευταία χρόνια διοργανώνονται και σε άλλες πόλεις της χώρας.
- Αύξηση του αριθμού των μαθητών και μαθητριών Λυκείου και εκπαιδευτικών που επισκέπτονται κάθε χρόνο τα στρατόπεδα θανάτου στην Πολωνία με προγράμματα του Υπουργείου Παιδείας. Να αυξηθεί η υπάρχουσα χρηματοδότηση από το Ίδρυμα Νεολαίας και Διά Βίου Μάθησης (INEΔΙΒΙΜ) και από πόρους άλλων δωρητών.

⁴⁷ <http://www.romfea.gr/ieres-mitropoleis/8261-o-mitropolitismos-dimitriadis-sto-aousbits-foto>
<http://www.taxydromos.gr/Topika/223887-proskynhmatos-sto-aousbits-apo-ton-k-ignatio.html>
http://www.kis.gr/files/ΧΡΟΝΙΚΑ_SITE_TELIKO.pdf

⁴⁸ Οι προτάσεις βασίζονται εν μέρει στις προτάσεις του Human Rights First «Stemming the Tide of Extremism: Recommendations for the Greek Government», Δεκέμβριος 2015, <http://www.humanrightsfirst.org/sites/default/files/HRF-Extremism-Recs-Greece.pdf>, σελ. 2.

ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

- Υποστήριξη ακαδημαϊκών συμποσίων και έρευνας πάνω σε θέματα αντισημιτισμού και άρνησης του Ολοκαυτώματος στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία.
- Θεσμική ένταξη της Έδρας Εβραϊκών Σπουδών, που λειτουργεί από το 2015 στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, συμπεριλαμβανομένης και της οικονομικής υποστήριξης. Δημιουργία παρόμοιων εδρών και σε άλλα ελληνικά πανεπιστήμια με μεταξύ τους δικτύωση.
- Σε συνδυασμό με το παραπάνω, αναγνώριση τίτλων σπουδών από πανεπιστημιακά ιδρύματα της αλλοδαπής, με γνωστικό αντικείμενο «Εβραϊκές Σπουδές» (Jewish studies/Jüdische Studien) ή «Σπουδές του Ολοκαυτώματος» (Holocaust studies/Holocaust-Studien), από τον ΔΟΑΤΑΠ. Καθώς τα ανωτέρω πανεπιστημιακά τμήματα/σχολές δεν υφίστανται στην ελληνική τριτοβάθμια εκπαίδευση ως ακαδημαϊκά τμήματα, η αναγνώριση τίτλου σπουδών απορρίπτεται από τον ΔΟΑΤΑΠ.

4. Αντιμετώπιση του αντισημιτισμού από την κοινή γνώμη και την κοινωνία των πολιτών

- Μια ανοιχτή και συνεκτική κοινωνία έχει ανάγκη από ανοικτές δημόσιες συζητήσεις σχετικά με την ύπαρξη φαινομένων ρατσισμού και αντισημιτισμού και των εν γένει ξενοφοβικών προκαταλήψεων, απόψεων και στάσεων. Η αποδοχή της ύπαρξης και η αποδόμηση αυτών των απόψεων, που είναι διάχυτες στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία, απαιτούν την κινητοποίηση της κοινωνίας των πολιτών, των διανοούμενων, ακαδημαϊκών και διαμορφωτών κοινής γνώμης.
- Ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης αλλά και των διαμορφωτών της κοινής γνώμης για την πρέπουσα ορολογία σχολιασμού των ανωτέρω ζητημάτων. Αποφυγή χρήσης λανθασμένων ιστορικών αναλογιών και συγκρίσεων μέσω της κατανόησης ομοιοτήτων και διαφορών του Ολοκαυτώματος με άλλες ιστορικές τραυματικές εμπειρίες.

5. Αντιμετώπιση του αντισημιτισμού από τα ΜΜΕ

- Οι δημοσιογραφικές ενώσεις να ανοίξουν διάλογο με το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδας για τη δημιουργία ενός πλαισίου και ενός κώδικα δεοντολογίας που θα ορίζει το τι καθιστά αντισημιτισμό στον τύπο, τα αντισημιτικά στερεότυπα, κτλ.
- Παρουσίαση σε τακτά χρονικά διαστήματα θεμάτων που ασχολούνται με το Ολοκαύτωμα (ντοκιμαντέρ, αφιερώματα εφημερίδων, κ.ά.), ως αντίβαρο στην άρνηση και σχετικοποίηση του Ολοκαυτώματος και για την ευαισθητοποίηση ενάντια σε εξτρεμιστικές ιδεολογίες.
- Επιμόρφωση δημοσιογράφων γενικότερα και σε άλλα αντικείμενα κατάφωρης παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων.
- Καταδίκη της ρητορικής μίσους, στις περιπτώσεις που εξακριβώνεται, από τα ΜΜΕ.

4. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

4.1. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αντωνίου Γιώργος, Κοσμίδης Σπύρος, Ντίνας Ηλίας, Σαλιέλ Λεόν (2014), «Περί αντισημιτισμού και άλλων δαιμονίων», *Athens Review of Books*, Τεύχος 54, Σεπτέμβριος.

Αμπατζοπούλου Φραγκίσκη (1998), *Ο άλλος εν διωγμώ, Η εικόνα του Εβραίου στη λογοτεχνία: Ζητήματα ιστορίας και μυθοπλασίας*, Θεμέλιο.

Anti-Defamation League, «Global 100: An Index on Anti-Semitism», Ιούλιος 2013 - Φεβρουάριος 2014, <http://global100.adl.org>

Anti-Defamation League, «Global 100: An Index of Anti-Semitism, 2015 update», <http://global100.adl.org/public/ADL-Global-100-Executive-Summary2015.pdf>

Apostolou Andrew (2004), «Anti-Semitism in Greece», The sixth lecture of the Third Herbert Berman Memorial Series on Post-Holocaust and Anti-Semitism, Jerusalem Center for Public Affairs, March 14.

Γαζάκης Αντώνης, Συρρή Δέσποινα, Τάκης Ανδρέας (2014), *Ρατσισμός και διακρίσεις στην Ελλάδα σήμερα*, Έκδοση Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ Ελλάδας.

Δημητράς Παναγιώτης (2014), «Πρωτιές Ελλάδας σε αντισημιτισμό και ατιμωρησία δραστών», *The Books' Journal*, Τεύχος 49, 30 Δεκεμβρίου, <http://bit.ly/2lChOnI>

Δημητράς Παναγιώτης (2015), «Βεβηλώνουν εβραϊκά μνημεία, υπογράφουν, καμαρώνουν και δεν διώκονται», *The Books' Journal*, 27 Ιανουαρίου, <http://bit.ly/2lZWt8m>

European Union Agency for Fundamental Rights (2013), «Racism, discrimination, intolerance and extremism: learning from experiences in Greece and Hungary», Thematic Situation Report, Luxembourg.

Fleischer Hagen (2014), «Anti-Semitism in Greece: One Hundred Years of Facts and Fiction», in Dmitrówa, Edmunda et al. (ed.), *Wiek Nienawiści*, Warsaw: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk.

Fredriksen Paula, Reinhartz Adele (2002), *Jesus, Judaism, and Christian Anti-Judaism: Reading the New Testament After the Holocaust*, Louisville / London: Westminster John Knox Press.

Friedman Jonathan C. (2011), «The Jewish communities of Europe on the eve of World War II», in Jonathan C. Friedman (ed.), *The Routledge History of the Holocaust*, London/New York.

Greek Helsinki Monitor/Minority Rights Group – «Greece. Anti-Semitism in Greece a Current Picture: 2001-2002», November 2002, <http://bit.ly/2mOdlf0>

Human Rights First (2015) «Stemming the Tide of Extremism: Recommendations for the Greek Government», Δεκέμβριος, <http://bit.ly/2lCrsXH>

Koumanoudi Angelique Marie (2013), «Jews and Greek Folk Songs», *Südosteuropäische Hefte 2* (1), σελ. 19-27.

-
- Krontiris Tina (2014), «The Merchant of Venice at the National Theatre of Greece (1945) and the Silencing of the Holocaust», in Peter Holland (ed.), *Shakespeare's Collaborative Work*, Cambridge University Press.
-
- Λιάτα Ευτυχία (2006), *Η Κέρκυρα και η Ζάκυνθος στον κυκλώνα του αντισημιτισμού*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (ΕΙΕ): Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών.
-
- Λίποβατς Θάνος (2012), «Οι μεταμορφώσεις της Εβραϊοφοβίας», *The Athens Review of Books*, Τεύχος 25, Ιανουάριος.
-
- Μαργαρίτης Γιώργος (2005), *Ανεπιθύμητοι συμπατριώτες: Στοιχεία για την καταστροφή των μειονοτήτων της Ελλάδας: Εβραίοι, Τσάμηδες*, Βιβλιόραμα.
-
- Nicholls William (1993), *Christian Anti-Semitism: A History of Hate*, Northvale, N.J.: Jason Aronson.
-
- Πανταζόπουλος Ανδρέας (2012), «Τι είναι αντισημιτισμός;», *Νέα Εστία*, Τόμος 171, Τεύχος 1851, Ιανουάριος.
-
- Πανταζόπουλος Ανδρέας (2012β), «Η ελληνική εβραϊοφοβία σήμερα: αρνητικά στερεότυπα και ιδεολογία», *Νέα Εστία*, Τόμος 171, Τεύχος 1854, Μάιος.
-
- Perdurant Daniel (1995), «Antisemitism in Contemporary Greek Society», Analysis of Current Trends in Antisemitism No. 7, The Vidal Sassoon International Center for the Study of Antisemitism, Jerusalem, <http://sicsa.huji.ac.il/7perd.htm>
-
- Pierron Bernard (2004), *Εβραίοι και Χριστιανοί στη νεότερη Ελλάδα: Ιστορία των διακοινοτικών σχέσεων από το 1821 έως το 1945*, Εισαγωγή: Ρίκα Μπενβενίστε, Πόλις.
-
- Saltiel Leon (2003), «Antisemitic caricatures that appeared in Greece press, 2001-2003», <http://bit.ly/2m0aCCB>
-
- Taguieff Pierre-André (2011), *Τι είναι αντισημιτισμός;*, μετάφραση Αναστασία Ηλιαδέλη, Ανδρέας Πανταζόπουλος, επιμέλεια σειράς Σταύρος Ζουμπουλάκης, Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
-
- Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, «Εκθεση 2015: Περιστατικά εις βάρος χώρων θρησκευτικής σημασίας στην Ελλάδα», <http://bit.ly/2ldvXH1>
-
- Χριστινίδης Ανδρέας (2003), *Εχθρότητα και προκατάληψη, Ξενοφοβία, αντισημιτισμός, γενοκτονία*, Ίνδικτος.
-
- Ψαρράς Δημήτρης (2015), *Το μπεστ σέλερ του μίσους. Τα «Πρωτόκολλα των Σοφών της Σιών» στην Ελλάδα, 1920-2013*, Πόλις.
-

4.2. ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΥ

Ο Γιώργος Αντωνίου είναι διδάκτωρ Ιστορίας και Πολιτισμικών Σπουδών του Ευρωπαϊκού Πανεπιστημιακού Ινστιτούτου της Φλωρεντίας (2007) και σήμερα κατέχει τη θέση του επίκουρου καθηγητή της Έδρας Εβραϊκών Σπουδών του ΑΠΘ, ενώ διδάσκει επίσης στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Έχει διδάξει επί σειρά ετών Ευρωπαϊκή Ιστορία στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, στο Πανεπιστήμιο της Κύπρου και στο Yale. Διετέλεσε επί διετία μεταδιδάκτορας του Foundation for the Memory of the Shoah στο Παρίσι. Ειδικεύεται σε θέματα μεταπολεμικής ιστορίας και κληρονομιάς του παρελθόντος στο παρόν. Έχει επιμεληθεί και δημοσιεύσει μελέτες για το Ολοκαύτωμα στα Βαλκάνια (*Το Ολοκαύτωμα στα Βαλκάνια*, Επίκεντρο, 2011) και για την επιστημονική παραγωγή στην Ελλάδα του Ψυχρού Πολέμου (*Η εποχή της σύγχυσης: η δεκαετία του '40 και η ιστοριογραφία*, Εστία, 2008). Ο τόμος *Holocaust in Greece* που επιμελείται θα δημοσιευθεί το 2017 από το Cambridge University Press.

ΣΠΥΡΟΣ ΚΟΣΜΙΔΗΣ

Ο Σπύρος Κοσμίδης είναι λέκτορας Ποσοτικών Μεθόδων στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης, και λέκτορας Πολιτικής στο Κολέγιο Λίνκολν του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης. Στα ερευνητικά του ενδιαφέροντα συμπεριλαμβάνονται οι εμπειρικές και πειραματικές αναλύσεις εκλογικής λογοδοσίας, οι δυναμικές του κομματικού ανταγωνισμού, οι πολιτικές και κοινωνικές στάσεις και οι δημοσκοπικές έρευνες. Άρθρα του έχουν δημοσιευτεί σε επιστημονικά περιοδικά όπως το *European Journal of Political Research*, *Electoral Studies*, *West European Politics* και *Party Politics*.

ΗΛΙΑΣ ΝΤΙΝΑΣ

Ο Ηλίας Ντίνας είναι αναπληρωτής καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης και Tutorial Fellow στο Brasenose College. Η έρευνά του εστιάζει στη διαμόρφωση πολιτικών ταυτοτήτων σε συνθήκες ασυνέχειας και έχει δημοσιευτεί σε διάφορα διεθνή επιστημονικά περιοδικά. Είναι επίσημο μέλος του Nuffield College και συνδιευθύνει το Εαρινό Σχολείο Μεθοδολογίας του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης. Εκπόνησε τη διδακτορική του διατριβή στο Ευρωπαϊκό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο στη Φλωρεντία τον Σεπτέμβριο του 2010.

ΛΕΟΝ ΣΑΛΤΙΕΛ

Ο Λεόν Σαλιτέλ είναι υποψήφιος διδάκτορας Σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, με επίκεντρο το Ολοκαύτωμα των Εβραίων της Θεσσαλονίκης. Είναι κάτοχος μεταπτυχιακού διπλώματος Διεθνών Σχέσεων από το Πανεπιστήμιο Georgetown, όπου ήταν και υπότροφος του Ιδρύματος Fulbright. Έχει ασχοληθεί επί σειρά ετών με τη μελέτη του φαινομένου του αντισημιτισμού, με ομιλίες του στο Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ και αλλού, καθώς και σε πολλά σχετικά συνέδρια. Άρθρα του έχουν δημοσιευτεί σε επιστημονικά περιοδικά στην Ελλάδα και το εξωτερικό.

ANTI-SEMITISM IN GREECE TODAY

EXECUTIVE SUMMARY OF THE GREEK EDITION

AUTHORS OF THE REPORT:

GEORGIOS ANTONIOU

Assistant Professor of Jewish Studies,
Aristotle University of Thessaloniki

ELIAS DINAS

Associate Professor of Political Science at the University
of Oxford and Tutorial Fellow at Brasenose College

SPYROS KOSMIDIS

Lecturer of Quantitative Methods and Political Science,
University of Oxford

LEON SALTIEL

Dr. in Modern Greek History particularly on the Holocaust
of Jews of Thessaloniki, University of Macedonia

5. EXECUTIVE SUMMARY

Anti-Semitism is one of the most common manifestations of social prejudice in Europe and elsewhere. Greece is not an exception to this rule; in fact, Greece, according to the 2015/2017 Anti-Defamation League Global Survey has the highest proportion of people who harbour anti-Semitic sentiments in Europe. The study at hand was commissioned by Heinrich Boell Stiftung Greece to report the main findings of an original analysis of Greek public opinion that aimed to delve deeper into the causes of the phenomenon. The report is divided into **three themes**:

- 1. discussing the socio-political framework of anti-Semitism in modern Greece;**
- 2. the full presentation of the empirical work conducted using public opinion surveys; and**
- 3. a set of policy recommendations to tackle the phenomenon.**

The executive summary at hand will briefly present the main aspects of each of the three themes.

Although the numbers of Greeks of Jewish religion is, according to the Greek Census, very low (5,000; i.e. 0.05% of the Greek population) the incidents of anti-Semitic rhetoric and the recorded attacks against Jewish monuments or synagogues are disproportionately high. The report embarks on a thorough analysis of the role that political actors, the Greek Church and the mass media play in perpetuating anti-Semitic prejudice and behaviour. Golden Dawn, a neo-Nazi party with parliamentary representation, is the most important advocate of anti-Semitic views in contemporary Greece, but there are some disconcerting incidents that vary across all levels of government and across different ideological persuasions. One of the key concerns regarding the relationship between politics and anti-Semitism is that there are many incidents of anti-Jewish rhetoric, and those incidents have the ideological left and right as the perpetrators. In many of those incidents, the role of the Greek Church is pivotal. Stemming from Christian anti-Judaism, it often takes other forms such as anti-Zionism or Jewish Conspiracies. In the report, we lay out some of key examples showing how one of the most respected institutions in Greece is not keen to stop anti-Semitism.

The mass media play a big role as well. The way anti-Semitism is reported or, more often, not reported helps the phenomenon to expand and become an everyday theme that should not carry any consequences for the politician or any other figure harbouring similar views in public. In fairness, this was less of an issue when Golden Dawn started gaining influence in the Greek public sphere. On occasions when Golden Dawn denied the Holocaust, the mass media were keen to attack the party and consider “Holocaust conspiracy” allegations as absurd. As expected, newspapers of extreme-right persuasion were keen to recycle similar conspiracies and embellish them with narratives of “Jewish world domination” and “Jewish economic interests in Greece”. Sadly, some mainstream newspapers also put forward subtle and not so subtle opinions against the Jews (especially when the Arab-Israeli conflict is on the agenda).

But why do politicians, the Church and the mass media do not consider any of the costs associated with anti-Semitic rhetoric? We argue in this report that anti-Semitism in Greece is so widespread, that public officials and other actors do not face any fear of punishment (either legal or just in terms of condemnation). The empirical analysis from a representative sample of the Greek population shows that more than 6 out of 10 Greeks hold anti-Semitic attitudes.

We use a number of scales to measure different facets of anti-Semitism. In most cases we ask respondents whether they agree with an anti-Semitic statement. We use an “Strongly agree-strongly disagree” 5-point scale showing agreement with the statements, *“The Jews exploit the Holocaust for better treatment in the international arena”*, *“Israel treats Palestinians in the exact same way the Nazis treated the Jews”*, *“The Jews have a lot of power in international business”* and *“Jews should not be allowed to buy land in Greece”*. The proportion of respondents either agreeing or strongly agreeing with the above statements are around 64%, 65%, 92% and 21%, respectively. When we ask respondents to denote how much they trust Jews using a 0 to 10 scale (10 denoting high trust), we find that more than 37% of the respondents choose 0 and around 60% of the total sample reports a level of trust below 5. Across these measures, we find worryingly high levels of anti-Semitism that largely confirm the numbers reported by ADL.

How do these numbers relate to demographic characteristics? We find very weak associations with gender, but in terms of age, we find that older citizens are more likely to harbour anti-Semitic views. The strength of association varies by the item we use. Similarly, different political ideologies respond somewhat differently to the various measures.

The penetration of anti-Semitism is more prevalent for voters of the extremes, both left and right. Clearly, when we use *“Jews exploit the Holocaust”* measure, the extreme right is in stronger agreement with the statement, whereas the reverse is observed when we use the *“Jews treat the Palestinians”* item. The extreme right and left heterogeneity is more balanced when we use the more generic “Trust in Jews” item. However, ideology can mean many things to different people. We also considered other items that might describe the worldview of Greeks. We thus investigated whether self-assessments of cosmopolitanism and ethnocentrism predict anti-Semitism and, quite expectedly, it does. Cosmopolitans are less likely to express anti-Semitic attitudes. The same pattern is observed in other sets of attitudes; we find that respondents who have a general tendency to subscribe to conspiracy theories are more likely to express anti-Semitic views.

Clearly, self-perceptions like cosmopolitanism, conspiratorial thinking or responses denoting high interpersonal trust have deeper roots. We consider education to be one of them and, indeed, there is a strong correlation between educational attainment and anti-Semitism, with those having fewer years in formal education being more likely to have such attitudes. Related we asked about the Holocaust as a historic event and how it should be treated in schools. Almost 27% of our sample would like the Holocaust to be forgotten (“left behind”). When we asked respondents about the first thing that comes to their mind when hearing the term *“Holocaust”* only 46% chose Auschwitz as an option (the other options represented prominent heroic incidents of Greek national sacrifice like *“Arkadi”* (9.39%), *“Distomo”* (33.47%), *“None of the above”* (13.79%). This is a clear consequence of suffering prioritization, on which Greek tragedies also deserve the “Holocaust” label. This national victimhood, as we show below, is one of the most important factors behind the high levels of anti-Semitism in Greece.

We have devoted a distinct subsection to the link between victimhood and anti-Semitism. We propose a theoretical mechanism that underpins this relationship. We argue that citizens in the early years of socialization adhere to a national narrative that is often based on the victimhood of the Greek nation. When the national in-group compares itself with an out-group that has suffered more (or at least it receives greater recognition in terms of suffering), then the in-group develops envy towards the out-group. Eventually, this turns into stereotyping and prejudice. In line with that theory, our empirical results show that over 70% of the sample agrees that, *“Greece has suffered more than the Jews”*. There is a very strong correlation between this question and the questions we described above and this relationship is robust even when analysed in comparison with other variables in a multivariate setting, but also in survey experimental results (not discussed in the report).

Our report concludes with a set of policy recommendations that would help ameliorate the phenomenon. More specifically we argue that there is a strong need to increase the police surveillance around Jewish monuments and there is an even stronger need to prevent such crimes. For this to be successful, we feel that the police forces need to be educated on this topic. Then, and in close collaboration with the Greek Jewish Community and the relevant ministries, we could successfully tackle this phenomenon. Education is also of critical importance in primary and secondary schools. Museums, like the ones in Athens and Thessaloniki, remembrance days and state efforts to educate the Greek population on the History of Jews in Greece would also be a good step forward. As we argue, there are many international organizations that could be of assistance in this endeavour. The same organizations, the state and the European Union can improve aspects of school education in order to educate young pupils with regards to the Jewish community in Greece, their history and how 90% of them died during WWII in death camps. We think, moreover, that a more extrovert understanding of Greek history would allow for more compassion, more critical thinking and less prejudice towards the Jews. In the long run, this will also help the mass media to –unequivocally– condemn anti-Semitic rhetoric and it will widen the scope for public accountability in the Parliament, the Greek Church and the public sphere.

ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΣΗΜΕΡΑ

Αφορμή για την έκθεση αποτελεί η άνοδος ακροδεξιών κομμάτων και κινημάτων διαφόρων εκφάνσεων, τόσο στην Ελλάδα όσο και σε πολλές άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η έκθεση θέλει να συμβάλει στην καλύτερη κατανόηση της διάχυσης του ρατσισμού και της ρατσιστικής βίας στην σημερινή συγκυρία της πολύπλευρης κρίσης που βιώνει η ελληνική κοινωνία.

2014

ISBN: 978-618-81299-1-7

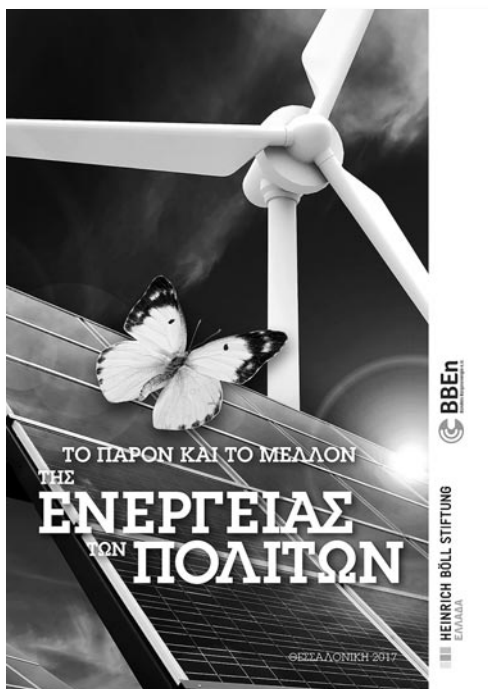

Η ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΩΝ ΕΜΦΥΛΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Η μελέτη αποτυπώνει και αξιολογεί το ισχύον θεσμικό πλαίσιο αναφορικά με την αντιμετώπιση των έμφυλων διακρίσεων στην Ελλάδα εστιάζοντας στους νόμους που ψηφίστηκαν από τη Βουλή τα τελευταία χρόνια και αφορούν στην κατοχύρωση των δικαιωμάτων των θυμάτων έμφυλης βίας και βασικών δικαιωμάτων της ΛΟΑΤΚΙ κοινότητας.

2019

ISBN: 978-618-81299-8-6

ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ

Η ενέργεια στα χέρια των πολιτών - ένα μέλλον ορατό και εφικτό στην εποχή μας! Στην καρδιά του οράματος για ένα αποκεντρωμένο ενεργειακό σύστημα βρίσκονται κοινότητες παραγωγών-καταναλωτών που αποκτούν και διαχειρίζονται υπεύθυνα την ενεργειακή αυτονομία τους.

2017

ISBN: 978-618-81299-6-2

ΧΤΙΖΟΝΤΑΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ

Η ΕΝΕΡΓΕΙΑ ΣΤΑ ΧΕΡΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ

Οι Ενεργειακές Κοινότητες αποτελούν σημαντικό εργαλείο για την επίτευξη της δίκαιης ενεργειακής μετάβασης στην χώρα, αφού οι ανανεώσιμες πηγές και η εξοικονόμηση ενέργειας προσφέρουν και προαπαιτούν, για την ορθή εκμετάλλευσή τους, τη γεωγραφική διασπορά των επενδύσεων και την συμμετοχή των πολλών σε αυτές. Ο οδηγός αυτός αποσαφηνίζει το πλαίσιο λειτουργίας των ΕΚΟΙΝ, τον ρόλο τους σε μια δίκαιη ενεργειακή μετάβαση και παρέχει τόσο θεωρητικές όσο και πρακτικές πληροφορίες για την ανάπτυξή τους.

2019

ISBN: 978-618-81299-9-3

ISBN 978-634-84649-2-6

